

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 327.5(478)

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Савицька І.М.

« ____ » _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук

_____ Хвіст В.О.

« ____ » _____ 2024р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**Нові міжнародні загрози і можливість їх
розвитку у XXI**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Орієнтація
освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми	д-р політ. наук, доцент _____	Макаренко Л.П.
Керівник магістерської кваліфікаційної роботи	Кан іст. наук, доцент _____	Асатуров С.К.
Виконав	_____	Меліщук С.Е

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЗАГРОЗ.....	6
1.1 Поняття міжнародної безпеки та її основних загроз.....	6
1.2 Базові концепції та сучасна система міжнародної безпеки.....	13
1.3 Історіографія досліджуваного питання.....	21
Висновки до 1 розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ХХІ СТ.....	31
2.1 Міжетнічні та територіальні збройні конфлікти ХХІ ст. як загроза світовій безпеці.....	31
2.2 COVID-19 та інші небезпечні віруси як сучасні міжнародні загрози.....	38
2.3 Тероризм: сутність та основні ризики.....	42

2.4	Глобальні соціально-економічні виклики ХХІ ст.....	50
	Висновки до 2 розділу.....	53
	РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	
	МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ У ХХІ СТ.....	56
3.1	Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами...56	
3.2	Основні моделі міжнародної безпеки у сучасному світі.....	65
3.3	Роль та місце України у міжнародному безпековому просторі.....	72
	Висновки до 3 розділу.....	82
	ВИСНОВКИ.....	84
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
	ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

У різні епохи свого розвитку суспільство завжди прагнуло до забезпечення безпеки, як особистої або державної. Проте в минулому столітті з'явилося поняття «міжнародної безпеки», що стосується безпеки не лише окремих осіб, організацій або країн, але й всього людства та планети загалом

Сьогодні проблема міжнародної безпеки набуває великого значення у контексті забезпечення миру та стабільності у всьому світі, а також у зміцненні національної безпеки кожної країни окремо. Таким чином, поняття міжнародної безпеки стає все більш актуальним для міжнародних організацій, воно є предметом досліджень безлічі вчених та темою публікацій у науково-політичних виданнях.

Виникнення постійних збройних конфліктів, акти тероризму, можливість ядерної війни, віруси, екологічні і техногенні катастрофи становлять загрозу людству і в ХХІ ст. І цей перелік, нажаль, не є вичерпним,

адже існує ще багато інших потенційних загроз національній та міжнародній безпеці.

Зважаючи на вищесказане, для світової спільноти надзвичайно важливо розумно та адекватно реагувати на ці виклики, реалізуючи ефективну безпекову політику. Тож необхідним є розуміння сутності сучасних загроз і викликів, що дозволяє визначити методологію формулювання завдань забезпечення загальної міжнародної безпеки, а також державної безпеки України.

Таким чином, **метою** написання магістерської роботи є вивчення нових міжнародних загроз та можливостей їх розвитку у XXI ст.

Реалізація поставленої мети відбувається шляхом розв'язання таких **завдань**:

- розглянути основні підходи до трактування понять «міжнародна безпека» та «загрози міжнародній безпеці»;
- описати базові концепції та сучасну систему міжнародної безпеки;
- проаналізувати основні міжетнічні та територіальні збройні конфлікти XXI ст. як загрозу світовій безпеці;
- дослідити вплив COVID-19 та інших небезпечних вірусів на міжнародну безпеку;
- проаналізувати поняття «тероризм» та назвати його основні ризики;
- назвати глобальні соціально-економічні виклики XXI ст.;
- з'ясувати особливості забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами;
- охарактеризувати основні моделі міжнародної безпеки у сучасному світі;
- вказати роль та місце України у міжнародному безпековому просторі.

Об'єктом дослідження є міжнародні загрози XXI ст.

Предмет дослідження – особливості розвитку міжнародних загроз у ХХІ ст.

Розв'язання поставлених завдань дослідження буде можливим завдяки застосуванню таких **методів**: пошук та аналіз джерел із теми дослідження, синтез, узагальнення, системний метод (для здійснення аналізу особливостей забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами), аналітичний (для визначення ролі та місця України у міжнародному безпековому просторі).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексній спробі виокремлення та деталізації сучасних загроз міжнародній безпеці.

Теоретичне значення дослідження у тому, що нами було детально описано поняття «міжнародна безпека» та «загрози міжнародній безпеці», а також описані базові концепції та система сучасної міжнародної безпеки.

Практична цінність дослідження пов'язана з аналізом сучасних загроз міжнародній безпеці та перспективою використання цих даних у процесі подальшої наукової діяльності.

Структура магістерського дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, а також списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЗАГРОЗ

1.1 Поняття міжнародної безпеки та її основних загроз

На сьогоднішній день забезпечення міжнародної безпеки лишається основною проблемою, адже сучасна зброя, тероризм, екологічні та епідеміологічні загрози не лишають жодній державі надії повністю забезпечити свою безпеку. Тож шлях до гарантій безпеки кожної окремої держави лежить через всевітнє зміцнення загальної безпеки.

Наразі, нажаль, і досі лишається відсутнім загальновизнане та чітке визначення поняття «міжнародна безпека». Однією з причин цього є те, що протягом усієї історії людства міжнародна безпека визначалася військовою термінологією і зводилася до механізмів забезпечення миру та запобігання війні. Цей стан речей зберігався до розпаду біполярної системи міжнародних відносин та активізації процесів глобалізації, що актуалізувало проблематику глобальних викликів людства.

У загальному, міжнародну безпеку розуміють як комплекс політичних, економічних, гуманітарних, інформаційних, екологічних та інших аспектів безпеки. Міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, який виключає порушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання та тиску ззовні визначати шляхи та форми свого суспільно-політичного розвитку. Вона є результатом складної взаємодії багатьох держав, влада кожної з яких прагне, насамперед, забезпечити власну безпеку [63, с. 43].

Поняття «міжнародна безпека» має свою історію формулювання та розвитку. У найзагальнішому вигляді розуміння міжнародної безпеки було сформульовано під час створення Організації Об'єднаних Націй (ООН) у першій статті Статуту цієї організації. Визначаючи головне завдання ООН, у цій статті зазначається: «Підтримувати міжнародний мир і безпеку та з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання і усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень миру і проводити мирними засобами згідно з принципами справедливості та міжнародного права, улагоджувати чи розв'язувати міжнародні спори або ситуації, які можуть призвести до порушення миру» [59].

Поняття «міжнародна безпека» було вперше закріплене у Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики, відомому як Пакт Бріана-Келлога, що був прийнятий 27 серпня 1928 року, під яким розумівся «інститут запобігання воєн і профілактики їх зародження» [54].

У США наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років поняття «безпека» стало широко використовуватися для визначення комплексної сфери військово-громадських досліджень щодо стратегії, технологій та контролю за озброєнням в умовах «холодної війни». У цей період проблема військового протистояння, особливо у новому ядерному вимірі, стала центральною у міжнародних відносинах. Навчальні курси з міжнародної безпеки стали необхідною складовою університетських програм, а сама тематика стала

основним об'єктом досліджень для багатьох науково-дослідних центрів [24, с. 75].

Ще однією галуззю, яка охоплювалася широким розумінням поняття «безпека», була діяльність з мобілізації військових, економічних, ідеологічних та інших ресурсів держави та суспільства під час військово-політичного протистояння у роки «холодної війни». З цією метою була проведена радикальна реформа державних органів влади у США згідно із Законом про національну безпеку 1947 року. Ця реформа призвела до створення Міністерства оборони, Центрального розвідувального управління (ЦРУ), управління з мобілізації матеріальних та людських ресурсів, а також до утворення вищого військово-політичного органу – Ради національної безпеки. Поняття «безпека» стало предметом вивчення у різноманітних структурах НАТО та перетворилося на ключовий об'єкт аналізу міжнародних відносин в Європі та інших частинах світу.

У цей же час термін «безпека» поступово став включатися до радянського військового та політичного словників, під час інтенсифікації контактів, зокрема контролю за озброєнням, і подальшого залучення колишнього радянського союзу до обговорення певних питань у рамках підготовки, проведення та реалізації рішень Ради безпеки і співробітництва в Європі. Повну легітимність поняття «міжнародна безпека» отримало в радянському союзі після 1985 року, у період перебудови, а потім – після розпаду СРСР, коли почали розроблятися концепції національної безпеки у незалежних країнах пострадянського простору, і з'явилися наукові публікації з питань національної та міжнародної безпеки [1, с. 28].

Сьогодні термін «міжнародна безпека» широко використовується у Статуті Організації Об'єднаних Націй, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, резолюціях Ради Безпеки ООН, у рішеннях Міжнародного Суду ООН, а також у документах, які приймаються іншими міжнародними організаціями. Він також фігурує в угодах, укладених між державами-учасниками ООН, у

правових документах, що приймаються на національному рівні, а також у доктрині міжнародного права [4, с. 45].

Розглянемо деякі погляди дослідників щодо питання «міжнародна безпека». Так, політологічний енциклопедичний словник подає нам таке визначення поняття «міжнародна безпека»: «це стан міжнародних відносин, що відзначається відсутністю порушень миру та створення реальної загрози для розвитку людства. Він передбачає, що нації мають право самостійно, без зовнішнього втручання та тиску, обирати свої шляхи та форми суспільно-політичного розвитку. Діяльність держав та міжнародних інститутів спрямована на збереження такого стану, для чого існує універсальна система механізмів, заходів та гарантій, яка передбачає уникнення застосування сили в міжнародних відносинах» [61, с. 31].

Відповідно до української енциклопедії державного управління, міжнародна безпека – це стан міжнародних відносин, за якого суттєво знижуються (ідеально – виключаються) ризики та загрози для безпеки країн та народів. Це – діяльність держав, міжнародних інститутів та організацій, спрямована на підтримання цього стану; універсальна система механізмів і гарантій, які виключають можливість нелегітимного застосування сили в регіональному та світовому масштабах [6, с. 11].

На думку Г. Васильєва, міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, заснована на додержанні усіма країнами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що включає вирішення спірних питань та розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози [7, с. 158].

М. Мунтян вважає, що міжнародна безпека – це стан міжнародних відносин, що виключає порушення загального миру або запобігає загрозі війни, а також інші форми посягання на існування, суверенітет та незалежний розвиток народів [39, с. 107].

Д. Проектор говорить, що міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного

суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичного натиску чи агресії, їх рівноправних відносин з іншими державами [75].

А. Назарова, у свою чергу, розглядає термін «міжнародна безпека» як «стан захищеності держав світу і всього світового співтовариства від зовнішніх, та, у певних випадках, від внутрішніх загроз, які надають руйнівний вплив на їх інтереси та принципи» [50, с. 63].

Натомість А. Алексанян, аналізуючи поняття «міжнародна безпека», виокремлює такі її характерні риси:

1. Міжнародна безпека є станом міжнародних відносин.
2. Міжнародна безпека повинна відображати такий стан міжнародних відносин, при якому забезпечується міжнародний мир, а конфлікти між державами можуть бути вирішені шляхом мирного врегулювання.
3. Міжнародна безпека можлива тільки в разі співпраці між державами.
4. Умовою забезпечення міжнародної безпеки є можливість усіх держав підтримувати та забезпечувати власну незалежність шляхом встановлення свого суверенітету в умовах міжнародного правопорядку.
5. Забезпечення міжнародної безпеки можливе лише за дотримання основних принципів і загально визнаних норм міжнародного права в умовах міжнародного правопорядку [10].

Таким чином, у загальному можна констатувати, що термін «міжнародна безпека» зводиться до безпеки таких понять, як держава, група держав чи союз держав, що підтверджується положеннями міжнародно-правових актів, а також доктриною міжнародного права.

На практиці, міжнародна безпека має за мету усунення або запобігання існуванню будь-яких загроз для держав. При цьому важливо враховувати два ключові моменти:

- по-перше, більшість країн можуть ставити свої національні інтереси вище за колективну безпеку і можуть бути готові порушувати її;
- по-друге, незважаючи на те, що всі країни гарантують підтримку миру, не існують конкретні механізми його забезпечення та забезпечення його дотримання.

Варто також відзначити, що є ціла система міжнародних органів, що покликані забезпечувати міжнародну безпеку. Такими органами є:

- Організація Об'єднаних Націй;
- Організація Американських держав;
- Організація Африканської єдності;
- Ліга арабських держав;
- Організація Північноатлантичного договору;
- Організація з безпеки і співпраці у Європі та ін. (див. Додаток А)

[17, с. 93].

Загроза – це найбільш точна та безпосередня форма небезпеки або сукупність різноманітних причин, що ставлять під удар інтереси громадян, суспільства та держави, національні цінності та спосіб життя.

Організація Об'єднаних Націй виділяє шість основних блоків загроз міжнародній безпеці:

1. Економічні і соціальні загрози, включаючи інфекційні хвороби і екологічну деградацію.
2. Міждержавні конфлікти.
3. Внутрішні конфлікти, що включає громадянську війну, геноцид та інші масові злочини.
4. Зброя масового знищення, зокрема ядерна, радіологічна, хімічна та біологічна.
5. Тероризм.
6. Транснаціональна організована злочинність [31].

Натомість Ю. Васильєв називає такі загрози міжнародній безпеці:

- небезпека світової ядерної війни;
- зростаючий розрив у рівнях економічної спроможності країн;
- економічна та культурна відсталість країн Азії, Африки та Латинської Америки;
- проблема голоду та бідності;
- обмеженість природних ресурсів;
- екологічні проблеми;
- демографічна криза;
- негативні наслідки науково-технічного прогресу;
- загострення проблеми міжнародного тероризму та екстремізму;
- поширення наркоманії, алкоголізму, СНІДу, вірусів та ін.;
- порушення прав людини;
- руйнування культурної спадщини та моральних цінностей [7, с. 163 – 165].

Х. Юськів вважає, що міжнародній безпеці можуть загрозувати такі чинники:

- економічна криза;
- зростання безробіття;
- екологічні проблеми;
- поширення нових видів наркотичних речовин;
- поширення нових видів захворювань, що важко піддаються лікуванню (СНІД, Ковід-19 тощо);
- демографічний спад;
- неконтрольована міграція із країн «третього світу» [72].

У посібнику «Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України» наводяться такі міжнародні загрози:

- геополітичне суперництво за ресурси;
- нерівномірність соціально-економічного розвитку країн;
- неконтрольоване поширення зброї масового ураження;

- загострення локальних конфліктів;
- міжнародний тероризм;
- глобалізація криміналу;
- нелегальна міграція та нерегульованість прикордонного режиму [43].

Своє бачення щодо досліджуваного питання є й у вченої І. Погорської, яка виділяє такі сучасні аспекти міжнародних загроз:

- наркотрафік;
- злочинність;
- епідемії (пандемії);
- тероризм і комп'ютерний тероризм [50].

Найбільш небезпечні сучасні виклики та загрози міжнародній безпеці, на нашу думку, зображені на схемі у Додатку Б.

Отже, роблячи висновки, можемо констатувати, що поняття «міжнародна безпека» є доволі багатограним, проте головною його характеристикою є мирне співіснування усіх світових держав, а також стабільність розвитку міжнародного співтовариства у різних сферах життя суспільства. Варто також відзначити, що поняття «міжнародна безпека» характеризується не просто відсутністю війн, збройних конфліктів, чи підтриманням військово-стратегічної рівноваги, а й спроможністю міжнародної спільноти ефективно та вчасно виявляти й усувати будь-які виникаючі глобальні загрози.

1.2 Базові концепції та сучасна система міжнародної безпеки

Міжнародна безпека може бути досягнута різноманітними способами, що залежать насамперед від основних положень чинної політики безпеки. Способи організації безпеки в міжнародних відносинах мають різні назви:

модель, метод, система, концепція тощо. Загалом прийнято вважати, що це група методів, засобів та принципів, що слугують для забезпечення безпеки.

Крім самостійних концепцій формування безпеки, деякі автори вказують також на різноманітні концепції формування міжнародної безпеки. Так, група міжнародних експертів підготувала доповідь Генерального Секретаря ООН у 1985 році, у якій було запропоновано чотири концепції міжнародної безпеки:

- рівноваги/балансу сил;
- відлякування;
- колективної безпеки та спільної (глобальної) безпеки;
- нейтральності, неучасті та мирного співіснування [54].

Концепції міжнародної безпеки переважно аналізуються у контексті двох основних течій вивчення міжнародних відносин: неореалізму і неолібералізму. Неореалізм, зазвичай, опирається на класичні теорії балансу сил, розглядаючи міжнародне право і міжнародні інститути як допоміжні функції у взаємодії держав – основних акторів міжнародних відносин. З іншого боку, прихильники неолібералізму більш оптимістично сприймають перспективи нового міжнародного ладу, заснованого на балансі не лише сил, але й інтересів.

Реалізація міжнародної безпеки переважно залежить від основних положень політики безпеки держави та концепцій міжнародної безпеки. Важливим елементом у відносинах між національною та міжнародною безпекою є дотримання прав та зобов'язань, передбачених міжнародними угодами, особливо в сучасних умовах, коли відносини між державами стають все складнішими, а масштаб нових загроз і викликів постійно зростає.

Сьогодні безпека більше ґрунтується на взаємозалежності, ніж на односторонній залежності або перевазі. Усвідомлення цього підштовхує до пошуку оптимальних моделей чи концепцій міжнародної безпеки.

Сьогодні в науковій літературі найбільш частіше згадується про чотири базові концепції міжнародної безпеки:

- концепція рівноваги/балансу сил (balance of power);
- концепція глобальної/спільної/всеосяжної безпеки (common security);
- концепція колективної безпеки (collective security);
- концепція кооперативної безпеки (cooperative security) [64, с. 97].

Серед сучасних концепцій міжнародної безпеки концепція балансу сил вважається найбільш поширеною та всеосяжною. Основні категорії цієї концепції будуються на постулатах політичного реалізму. У широкому розумінні «баланс сил» вважається одним з універсальних принципів теорії міжнародних відносин. Однак баланс сил не обов'язково передбачає наявність силової рівноваги, яка виступає лише у формі окремого, умовного й відносного стану владно-силової комбінації.

На думку Є. Станьчика, концепція спрямована на організацію координації дій міжнародних суб'єктів (держав або інших угруповань), з метою урівноваження їх військових потенціалів. Проте це не означає, що держави не стежать за зміцненням власних сил. Концепція рівноваги сил поєднує дві протилежні функції: забезпечення стабільності у відносинах міжнародних суб'єктів (міждержавних або союзних) та запобігання домінуванню одного суб'єкта над іншим, що може викликати порушення рівноваги [61].

Хоча рівновага сил часто сприяла зміцненню миру, іноді через необхідність її створення, оборони або відновлення ставалися війни. Під час напруження система рівноваги сил могла збільшувати загрозу. У той час, коли напруження зменшувалося, вона сприяла стабілізації ситуації, і тоді саме невійськові фактори рівноваги, такі як економічні, культурні і цивілізаційні аспекти, набували більшого значення. Цю думку підтверджує Я. Тимків, який вважає, що основним недоліком концепції рівноваги сил є те, що вона узалежнює безпеку від військової могутності та стимулює гонку озброєнь, створює напругу та позбавляє учасників взаємної довіри, а також збільшує ризики виникнення війни [61].

Відповідно до концепції глобальної безпеки, лише тісна співпраця та колективні дії можуть гарантувати безпечний розвиток націй. Глобальна залежність у міжнародних відносинах перешкоджає досягненню власної безпеки за рахунок безпеки інших учасників цих відносин. Така співпраця повинна ґрунтуватися на ідеях рівності, поваги, суверенності кожного члена міжнародної спільноти, на сумлінному виконанні державами своїх обов'язків, та дотриманні чинних норм міжнародного права.

Основними засадами глобальної безпеки є:

- спільне запобігання загрозам;
- розуміння інтересів «другої сторони» та ставлення до неї, як до партнера;
- розширення консультацій та збільшення форм міжнародного співробітництва;
- розвиток компромісних рішень без обмежень у публічному житті;
- розвиток демілітаризації та спільне погодження питань щодо обмеження озброєнь [63, с. 55].

Концепція колективної безпеки виникає з усвідомлення того, що традиційна система міжнародної безпеки, заснована на рівновазі сил, вже не відповідає вимогам сучасної співзалежності. Ця концепція передбачає створення системи з більш вагомими гарантіями безпеки, що ґрунтується на розвитку спільності інтересів, закріплених розширеним міжнародним правом та розвиненими всесвітніми та регіональними організаціями з безпеки та співпраці.

Важливим аспектом будь-якої системи колективної безпеки є не лише політичні та юридичні засади, але й створення відповідних структур та належна підготовка учасників до функціонування відповідно до установлених правил.

У центрі концепції колективної безпеки стоїть формула: колективна безпека = позитивне розуміння національної безпеки усіма державами

конкретної міжнародної системи + міжнародна безпека + міжнародний мир [68].

Термін «кооперативна безпека» виник у період ведення переговорів про роззброєння між двома блоками під час холодної війни. У контексті верифікації договорів про роззброєння, цей термін вказував на можливість зацікавленої держави проводити інспекції на місці. Метою забезпечення кооперативної безпеки було запобігання надмірному накопиченню засобів, які могли б використовуватися для збройної агресії проти суверенності та територіальної цілісності інших держав. Це вимагало загального акцептування щодо обмеження військової могутності [75].

Концепція кооперативної безпеки врахувала положення про те, що в межах «спільної відповідальності» держави мають створити нову систему безпеки та встановити новий міжнародний порядок на глобальному та регіональному рівнях. Була виокремлена необхідність розвитку ролі ООН та впровадження регіональних договорів безпеки та міжнародної співпраці на зразок ОБСЄ (Організації з безпеки та співробітництва у Європі). Також закликалося до дій, спрямованих на обмеження міжнародних загроз безпеці, підтримку міжнародного права, демократії та прав людини.

Загалом, цілі концепції кооперативної безпеки можна звести до таких:

- ефективна відповідь на регіональні загрози;
- запобігання конфліктам та кризам за допомогою дипломатичних засобів та військової присутності;
- можливість врегулювання та розв'язання конфліктів, якщо вони виникнуть;
- надання кооперативними засобами різних форм допомоги (адміністративної, гуманітарної тощо) у постконфліктний період [75].

Під поняттям «система міжнародної безпеки» О. Вінокур та З. Шевчук розуміють комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових та суспільних заходів, які спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав та народів [10].

Основними елементами системи міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори, що призначені для запобігання військовим конфліктам, їх локалізації та врегулювання політичних, економічних та військових стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальні режими контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю, та відповідні режими інформації.

Система загальної міжнародної безпеки включає широкий спектр політичних та міжнародно-правових засобів для забезпечення безпеки на всесвітньому та регіональному рівнях. Серед них особливе місце займають мирні механізми врегулювання міжнародних конфліктів та послуги посередництва. Окрім загальної системи міжнародної безпеки, Статут ООН передбачає можливість створення регіональних систем підтримки та забезпечення міжнародного миру [10].

У загальному, системи міжнародної безпеки поділяються на: індивідуальні та колективні. Система індивідуальної безпеки держав полягає у використанні кожною державою свого власного комплексу гарантій для забезпечення власної безпеки. Створивши норми міжнародного права, які визнають агресію міжнародним злочином, держави не відмовляються від своїх власних методів забезпечення безпеки, і використовують міжнародно-правові інструменти як додаткові гарантії. Фактична нерівність між державами у забезпеченні індивідуальної безпеки компенсується створенням групових систем безпеки.

Колективна безпека – це система спільних заходів, призначених для підтримання миру, запобігання загрози миру та припинення актів агресії. Правовою основою колективної безпеки є багатосторонній договір, зміст якого визначається державами-учасницями. Такі договори передбачають три основні умови: відмова від застосування сили, вирішення спорів мирними засобами та взаємна співпраця [24].

Натомість Г. Васильєв розглядає два типи систем міжнародної безпеки. До першої належать системи, побудовані залежно від кількості суб'єктів системи безпеки:

1. Однополярна система безпеки.

Однополярна система міжнародної безпеки передбачає зміцнення системи військово-політичних союзів зі США у провідній ролі. Так, НАТО має забезпечити стабільність у трансатлантичній зоні, гармонізувати відносини між США та європейськими державами у стратегічній сфері, забезпечити американську військову присутність у Європі та запобігти конфліктам на цьому континенті. Членство в НАТО слугує свого роду індикатором належності до західної «демократичної» цивілізації. Країни, які не є членами НАТО, вважаються «чужинцями» або навіть ворогами.

Проте варто підкреслити, що однополярна модель має свої недоліки. Деякі американські вчені наголошують на тому, що США не мають достатніх ресурсів для виконання ролі світового лідера. А американська суспільна думка, у свою чергу, теж відносно обережно ставиться до лідерства США, визнаючи, що ця роль вимагає значних фінансових зусиль [7, с. 160].

2. «Концепт держав».

Деякі експерти вважають, що найкращою системою міжнародної безпеки є союз кількох великих держав, які б взяли на себе відповідальність як за збереження стабільності в світі, так і за запобігання, уникнення та вирішення локальних конфліктів. Позитивний аспект такої моделі полягає у кращій керованості та ефективності, оскільки у межах такого об'єднання легше досягти розуміння та приймати рішення, ніж у міжнародних організаціях, до складу яких входять десятки країн.

3. Багатополярна система.

Деякі дослідники переконані, що після завершення «холодної війни» міжнародні відносини перейшли до багатополярної системи. Лідерство США у багатьох випадках вважається міфічним та ілюзорним, оскільки такі актори, як Європейський Союз, Японія, Китай, росія та Індія, хоча й визнають силу

Сполучених Штатів, але при цьому ведуть свою власну політику у міжнародних справах, яка не завжди збігається з американськими інтересами. Зростанню впливу цих країн та інших центрів сприяли зміни в природі сили у міжнародних відносинах. Тепер на перший план виходять економічні, науково-технічні, інформаційні та культурні фактори, а не лише військові. А у цих сферах потенціали ЄС та Японії стають відносно однаковими до потенціалу США [7, с. 160 – 161].

4. Глобальна (універсальна) система.

Прихильники цієї концепції пропонують тезу про те, що ефективна міжнародна безпека можлива лише на глобальному рівні, коли всі учасники світового товариства беруть участь у її формуванні. Одна з версій цієї концепції передбачає, що створення такої моделі можливе лише в тому випадку, коли всі країни та нації підтримують мінімальні загальнолюдські цінності і утворюється глобальне громадянське суспільство з єдиною системою управління. Менш радикальні варіанти цієї концепції передбачають, що подібна модель може виникнути як результат поступової еволюції існуючої системи режимів міжнародної безпеки та організацій під керівництвом ООН [7, с. 161].

До другого типу належать три системи: колективна, загальна та коопераційна. Головними складовими колективної системи безпеки є наявність групи держав, які об'єднані спільною метою (захист себе), та система військово-політичних заходів, спрямованих проти потенційного ворога або агресора. Теоретики та практики виділяють різновиди колективної безпеки, що відрізняються за типами міждержавних коаліцій та за метою, яку ставлять перед собою учасники колективної безпеки. Це може бути об'єднання держав з подібним суспільно-політичним устроєм, спільними цінностями та історією (наприклад, НАТО, Варшавський договір, Європейський Союз). Коаліція може утворитися відповідно до зовнішньої загрози, яка становить небезпеку для групи держав, зацікавлених у колективному захисті від спільного ворога.

Загальна система безпеки підкреслює багатомірний характер міжнародної безпеки та включає не лише «жорстку», а й «м'яку» безпеку, а також необхідність врахування законних інтересів невеликої групи держав і всіх членів світового товариства. Інституційна основа загальної безпеки повинна складатися не тільки або навіть не стільки з військово-політичних альянсів, але й з глобальних організацій типу ООН.

Система коопераційної безпеки віддає перевагу мирним, політичним засобам у вирішенні спірних питань. Проте вона не виключає застосування військової сили, розглядаючи її не лише як останній засіб, але й як інструмент дипломатії та миротворчості. Ця модель стимулює співробітництво і контакти між державами різних типів суспільного та цивілізаційного устрою, при цьому вона може спиратися на існуючу систему військово-політичних союзів для вирішення конкретних питань. Вона визнає державу як головного суб'єкта міжнародної діяльності та надає велику увагу використанню потенціалу міжнародних та транснаціональних організацій [7, с. 162].

Таким чином, поняття «система міжнародної безпеки» включає в себе доволі широке коло факторів (не лише військових, але й економічних, політичних та соціальних), які гарантують захист від зовнішніх загроз, унеможливають війни, конфлікти та суперечки.

1.3 Історіографія дослідження питання міжнародної безпеки

Однією із перших ґрунтовних праць, що присвячені аналізу міжнародних відносин та міжнародної безпеки, є «Історія Пелопоннеської війни» Фукідіда. Багато з положень і висновків цієї роботи залишаються актуальними й до наших днів. Суттєвим елементом у методології дослідження, проведеного Фукідідом, є використання термінології сили. Він визначає силу у відносинах між державами та активно застосовує інструментарій сили, її складові та фактори її застосування, що відіграли важливу роль у подальших дослідженнях мислителів Середньовіччя та Нового часу. Таким чином,

Фуکیدіда вважають засновником найбільш впливового напрямку в сучасній теорії міжнародних відносин – політичного реалізму.

Пізніше основні результати досліджень Фуکیدіда були поглиблені і розширені у працях Н. Макіавеллі, Т. Гоббса та інших мислителів. А праці К. фон Клаузевіца окреслили напрямок, який отримав назву класичного або традиційного [1].

Найбільш структуроване дослідження міжнародної безпеки представив у своїх працях Т. Гоббс, окресливши принципи егоїстичної природи людини та перенісши його на відносини між державами. Згідно з основними висновками цього науковця, люди (як і держави) не є рівними у здібностях (потенціалах), що призводить до суперництва, взаємної недовіри та прагнення володіти матеріальними благами. Ці прагнення та устремління, а у термінології міжнародних відносин – національні інтереси державних акторів та їх зіткнення, призводять до постійної «війни всіх проти всіх і кожного проти кожного», а такі відносини є природним станом взаємовідносин суб'єктів цієї системи. І якщо люди для співіснування укладають суспільний договір, то держави не зв'язані жодними зобов'язаннями. Тож, розвиваючи думку Фуکیدіда, Т. Гоббс також вважає, що у міжнародних відносинах єдиним «регулятором» підтримки безпеки є саме сила [6].

Надалі питання міжнародної політичної рівноваги активно досліджували Б. Спіноза, Д. Юм та Е. де Ваттель. У їх методології дослідження міжнародної безпеки провідним став принцип рівноваги. Так, Е. де Ваттель вважав, що «Європа представляє собою політичну систему, певне ціле, у якому все пов'язане із відносинами і різноманітними інтересами націй, що живуть у цій частині світу. Вона не є, як ніколи не була, невпорядкованим нагромадженням окремих частин, кожна з яких вважала себе мало зацікавленою долею інших і рідко піклувалася про те, що не стосується її безпосередньо».

Ця концепція міжнародної безпеки базувалася і на принципі суверенності – як основи стабільності системи. Відповідно до нього постійна

увага суверенів до всіх процесів, що відбувалися у Європі, постійні переговори через дипломатичних представників та періодичні зустрічі на найвищому рівні сприяли формуванню у незалежних європейських держав окрім національних ще і спільних європейських/регіональних інтересів. Передусім, такі спільні інтереси стосувалися підтримки безпеки та свободи у регіоні [13].

Саме ці процеси, на думку Ваттеля, зумовили появу ідеї політичної рівноваги, або рівноваги влади. Під нею дослідник розумів такий порядок речей, за якого жодна з держав не в змозі абсолютно домінувати над іншими і встановлювати для них правила міжнародного спілкування та принципи внутрішньополітичного розвитку. У той же час Ваттель не відходив від силової основи дослідження міжнародної безпеки, вважаючи інтереси приватних осіб вторинними у порівнянні з інтересами нації (держави), а превентивну війну проти занадто посиленого сусіда законною і справедливою: «простіше, зручніше і вірніше використовувати... створення коаліцій, які могли б протистояти наймогутнішій державі та не давати їй змоги диктувати свою волю. Так вчиняють у цей час суверени Європи. Вони приєднуються до слабшої з двох головних держав, які є природними суперниками, що покликані стримувати одна одну у якості противаг, щоб втримати рівновагу» [13].

Такі висновки автора актуалізувалися у зв'язку із розпадом біполярної системи міжнародних відносин та появою множини центрів політичного тяжіння та формуванням новітньої, більш гнучкої, системи міжнародної безпеки як на глобальному, так і на регіональних рівнях.

У сучасному вигляді дослідження міжнародної безпеки представлені у працях Р. Нібура, Ф. Шумана, Дж. Кеннана, К. Томсона, Г. Кіссінджера та інших класиків політології сучасних міжнародних відносин. Однак найбільший внесок у її розвиток здійснив своїми працями Г. Моргентау. З точки зору дослідника міжнародних відносин, вони представляють собою арену гострого протистояння держав. В основу будь-якої міжнародної діяльності покладено прагнення до збільшення своєї влади або сили та зменшення влади інших [25, с. 4].

При цьому термін «влада» є доволі широким, і під ним дослідник розуміє військову та економічну складову потенціалу держави, гарантії її найбільшого ступеня безпеки і процвітання, престижу, можливостей щодо розповсюдження її ідеологічних настанов та духовних цінностей. Влада, у такому широкому розумінні автора, може бути досягнута та закріплена лише двома шляхами реалізації зовнішньополітичної діяльності: або ефективною військовою стратегією, або дипломатією. І якщо раніше держави більше поклалися на першу, то в умовах сучасного стану розвитку світового політичного процесу більшість домінуючих держав, безумовно, спираючись на досить міцний військовий потенціал, воліють розширювати застосування новітніх методів функціонування саме дипломатичних механізмів поширення свого впливу на міжнародній арені [26].

Варто зазначити, що паралельно із розвитком традиційного підходу до міжнародних відносин проходила й еволюція ідеалістичного напрямку. Початок цього напрямку часто пов'язують з філософією стоїків. Пізніше ідеалістичний погляд на міжнародні відносини був розвинутий через ідеологічні настанови християнства та праці таких мислителів, як Г. Гроцій, І. Кант та ін.

Основною ідеєю ідеалістичного підходу до вивчення міжнародних відносин та міжнародної безпеки є теза про моральну та політичну єдність людства, а також непорушність невід'ємних прав людини. Ця теза перебувала в основі всієї еволюції ідеалістичного напрямку, хоча приймала різні форми у працях його прихильників.

Так, іспанський мислитель Ф. Вітторія обґрунтовував тезу про єдність людства, аргументуючи, що ця єдність робить штучним його поділ на окремі держави. Тому він вважав, що природним правом людини є її право на вільне пересування, а для реалізації цього права необхідний досить високий рівень міжнародної безпеки [34].

Представники ідеалістичної течії також вірять у можливість досягнення вічного миру між людьми за допомогою кількох шляхів ефективного

функціонування наявних механізмів регулювання міжнародних відносин. Ці шляхи включають правове і моральне регулювання світового політичного процесу, а також врахування історичної необхідності, яка обумовлює забезпечення миру та безпеки між державами для досягнення високих темпів розвитку, процвітання та стабільності системи міжнародних відносин у цілому.

I. Кант у своїх працях говорив, що подібно до того, як відносини між людьми, базовані на протиріччях та користі, призводять до становлення правового суспільства, так і відносини між державами повинні в результаті еволюційного розвитку призвести у майбутньому до стану вічного та гармонійного миру із ефективними правовими механізмами його регулювання [44].

У сфері міжнародної безпеки представники ідеалістичної течії відстоюють тезу про можливість покінчити зі світовими та локальними війнами, збройними конфліктами між державами шляхом правового регулювання та демократизації міжнародних відносин, поширення на них норм моралі та справедливості.

Незважаючи на критику опонентів стосовно утопічності основних ідей окремих представників ідеалістичної течії, вони все ж успішно були втілені у практиці міжнародних відносин. Так, наприклад, після Першої світової війни президентом США В. Вільсоном була розроблена програма створення Ліги Націй, а також укладений Пакт Бріана-Келлога (1928 р.), який передбачав відмову від війни та застосування сили у міждержавних відносинах. Основні положення доктрини Стаймсона (1932 р.) також відображали відмову офіційного Вашингтону від дипломатичного визнання будь-яких змін у системі міжнародних відносин, якщо вони були досягнуті за допомогою сили [65].

У цілому, період між двома світовими війнами можна охарактеризувати як час тріумфу ідеалістичних ідей у міжнародних відносинах. І хоча представники політичного реалізму перехопили ініціативу під час розбудови

та функціонування біполярної системи, після її розпаду вплив методології політичного ідеалізму на окремі аспекти теоретичного аналізу та прогнозування у сфері міжнародної безпеки знову зростає і стає основою практичних кроків, які здійснюється світовою спільнотою стосовно демократизації та гуманізації системи міжнародних відносин, а також спроб формування нового світового порядку, що відповідав би інтересам всього людства. Наочними прикладами таких тенденцій можуть бути ініціативи у сфері міжнародних відносин адміністрації 44-го президента США Б. Обами, особливо у перший період його перебування у Білому домі: «перезавантаження» російсько-американських відносин, ряд ініціатив, спрямованих на подолання антиамериканських настроїв на Близькому та Середньому Сході, відмова від форсування реалізації програми розміщення системи протиракетної оборони у Центральній та Східній Європі [13].

Починаючи з 60-х років ХХ століття, у теорії міжнародних відносин закріпилася модерністська тенденція у вивченні світового політичного процесу. Представники цієї течії, що охоплює аналіз міжнародної безпеки та ширші питання міжнародних відносин, зазнавали різкої критики за те, що продовжували використовувати традиційні методи дослідження, котрі ґрунтуються переважно на інтуїції та теоретичній інтерпретації. Дослідники «нового покоління», такі як К. Райт, К. Дойч, К. Холсті, Е. Хаас та ін., намагалися надати дослідженню міжнародних відносин (а також міжнародної безпеки, як окремого аспекту) більш наукового характеру. Вони активно використовували методи математики, формалізації, моделювання та інші наукові процедури, які запозичували з точних наук, віддавши перевагу їм перед традиційними методами, що базуються на інтуїтивних висновках дослідника, судженнях та аналогіях.

Проте представники модернізму так і не змогли розробити єдиний фундамент для цього методологічного напрямку. Їх об'єднувала лише схильність до міждисциплінарного підходу, бажання використовувати методи та процедури точних наук, а також збільшення обсягу емпіричних даних, які

можна було б піддавати перевірці на основі загальної маси проведених досліджень [24].

Значну роль у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки відіграють працівники транснаціоналізму. Основою цього підходу є уявлення про міжнародну безпеку як явище, що виходить за межі міждержавних відносин, що базуються на національних інтересах та силовому протистоянні.

Прихильники транснаціоналізму вважають, що держави як актори міжнародних відносин втрачають своє монопольне становище, а на світову політичну сцену виходять як самостійні гравці індивіди, різноманітні організації і рухи, суб'єкти економічної діяльності та інші недержавні об'єднання. Ці тенденції сприяють тому, що в процесі забезпечення міжнародної безпеки значну роль починають відігравати саме недержавні інститути та організації [78].

Революційні зміни у технологіях засобів комунікації та транспортних мереж, зростання числа і значення транснаціональних корпорацій, стимулюють виникнення нових ідей та тенденцій на світовій міжнародній арені. Головним наслідком цього є значне зміцнення взаємозалежності світу в цілому, відносне зменшення ролі сили у сучасних міжнародних відносинах і, як наслідок, прагнення підвищення рівня міжнародної безпеки.

Транснаціоналізм сприяв науковому осмисленню низки новітніх явищ у міжнародній безпеці, тому багато його фундаментальних принципів продовжують динамічно еволюціонувати, реагуючи на зміни у провідних тенденціях сучасного міжнародного політичного процесу [78].

На сьогоднішній день міжнародні конвенції та інші договірні акти у сфері міжнародної безпеки передбачають:

1. Утвердження мирного співіснування як базового універсального принципу міждержавних відносин.
2. Забезпечення рівної безпеки для всіх держав, незалежно від розміру їх території, географічного розташування, сукупного потенціалу та інших ознак.

3. Створення дієвих гарантій у військовій, політичній, економічній та гуманітарній сферах.
4. Розробку ефективних механізмів у сфері контролю над зброєю усіх видів, недопущення гонки озброєнь та практичні кроки до роззброєння.
5. Безумовну повагу суверенних прав кожного народу.
6. Справедливе політичне врегулювання міжнародних криз і регіональних конфліктів у всіх їх формах та видах.
7. Практичне запровадження заходів довіри між державами.
8. Розробку ефективних методів попередження та боротьби із міжнародним тероризмом.
9. Викорінення геноциду, апартеїду, фашизму.
10. Виключення із міжнародної практики всіх форм дискримінації, відмову від економічних/політичних блокад та санкцій без необхідності та обов'язкової рекомендації світового співтовариства.
11. Встановлення та остаточне утвердження нового економічного порядку, який би забезпечував рівну економічну безпеку всіх держав та сприяв сталому економічному розвитку світового співтовариства в цілому [68].

Ці принципи повинні поширюватися не тільки на держави як основних акторів світового політичного процесу, а також і на інших учасників сучасних міжнародних відносин.

Висновки до 1 розділу

Таким чином, міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови загального миру, виключається загроза війни чи військових конфліктів та зберігається умова рівноправних відносин між державами. При цьому поняття «міжнародна безпека» характеризується не просто відсутністю війн, збройних конфліктів, чи підтриманням військово-стратегічної рівноваги, а й спроможністю міжнародної спільноти ефективно та вчасно виявляти й усувати будь-які виникаючі глобальні загрози.

Органами, що покликані забезпечувати міжнародну безпеку, є: Організація Об'єднаних Націй, Організація Американських держав, Організація Африканської єдності, Ліга арабських держав, Організація Північноатлантичного договору, Організація з безпеки та співпраці у Європі та ін.

Основними загрозами міжнародній безпеці на сьогоднішній день є такі: міждержавні та внутрішні збройні конфлікти (війни), тероризм, розповсюдження ядерної зброї, економіко-соціальні (тотальне безробіття, демографічна криза, руйнування моральних цінностей, економічна відсталість деяких країн тощо) та екологічні проблеми (виснаження природних ресурсів, екологічна деградація планети), поширення інфекційних хвороб та епідемії (пандемії).

Існує чотири базові концепції міжнародної безпеки: концепція рівноваги/балансу сил (balance of power); концепція глобальної/спільної/всеосяжної безпеки (common security); концепція колективної безпеки (collective security); концепція кооперативної безпеки (cooperative security).

Серед сучасних концепцій міжнародної безпеки концепція балансу сил вважається найбільш поширеною та всеосяжною. Ця концепція спрямована на організацію координації дій міжнародних суб'єктів (держав або інших угруповань), з метою урівноваження їх військових потенціалів. Проте це не означає, що держави не стежать за зміцненням власних сил. Концепція рівноваги сил поєднує дві протилежні функції: забезпечення стабільності у відносинах міжнародних суб'єктів (міждержавних або союзних) та запобігання домінуванню одного суб'єкта над іншим, що може викликати порушення рівноваги.

Система міжнародної безпеки – це комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових та суспільних заходів, які спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав та народів. Система загальної міжнародної безпеки включає широкий спектр політичних та міжнародно-правових засобів для забезпечення безпеки на всесвітньому та регіональному рівнях. Серед них особливе місце займають мирні механізми врегулювання міжнародних конфліктів та послуги посередництва.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У ХХІ СТ.

2.1 Міжетнічні та територіальні збройні конфлікти ХХІ ст. як загроза світовій безпеці

Сьогодні поняття «конфлікт» широко застосовується як у науковому мовленні, так і в повсякденному житті. Загалом, конфліктом називають ситуацію, за якої учасники відносин поєднуються єдиним об'єктом, стосовно якого існує усвідомлена кожним учасником несумісність їхніх інтересів, а також діють на основі цього розуміння.

Соціологи характеризують конфлікт як вищу стадію розвитку суперечностей у системі відносин між людьми, соціальними групами, соціальними інститутами та суспільством загалом. Психологи ж розглядають

досліджуване нами явище як зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів суб'єктів взаємодії [71].

У працях філософів конфлікт описується як граничний випадок загострення суперечностей. Юридичне розуміння конфлікту характеризує його як ситуацію, у якій дві чи більше сторін протидіють або ж суперечать одна одній стосовно юридичних прав або обов'язків. Політологи натомість вважають, що конфлікт виражає не просто зіткнення чи суперечку, а зіткнення, яке пов'язане з ускладненнями та боротьбою у владних відносинах [71].

Міжнародний конфлікт – це безпосереднє або опосередковане зіткнення інтересів двох або декількох сторін (держав, груп держав, народів або політичних течій), яке виникає на основі вже існуючих між ними суперечностей об'єктивного або суб'єктивного характеру [3, с. 56].

Д. Шеренговський визначає міжнародний конфлікт як тривалий стан активної чи пасивної боротьби двох, чи кількох учасників міжнародних відносин стосовно реалізації власних інтересів, що не сходяться з інтересами протилежної сторони [71].

Серед нових загроз і викликів для світової безпеки особливу небезпеку, з огляду на можливість переростання у воєнний міжнародний конфлікт, становлять регіональні та локальні конфлікти, особливо конфлікти низької інтенсивності. Їх глибокі корені зазвичай мають релігійний, етнічний або політичний характер і є відгуком на історичну несправедливість. Часто це міжетнічні, релігійні та територіальні конфлікти.

Міжетнічні конфлікти традиційно пов'язують із зіткненнями між представниками різних етнічних спільнот, організованими рухами, групами та навіть окремими особами. Конфліктність фактично закладена у взаєминах між етносами, особливо коли вони проживають у тісному географічному ареалі. Зростання національної свідомості окремих осіб завжди пов'язане з їхньою самоідентифікацією, яка є не лише ототожненням себе з певною етнічною групою, але й моральним виправданням цього вибору. Це виправдання полягає у підкресленні моральної вищості обраної етнічної групи порівняно з

іншими, які сприймаються як примітивніші або негативніші. Отже, у взаєминах між представниками різних етносів завжди присутній значний елемент так званого побутового націоналізму, що проявляється як пасивне несприйняття представників інших етнічних груп, що, власне, і є причиною виникнення такого роду конфліктів [3, с. 84].

Релігійний конфлікт – це зіткнення і протидія між носіями релігійних цінностей, від окремих вірян до конфесій, яке обумовлене відмінностями в їхньому світобаченні, уявленнях і ставленні до Бога, а також різною участю в релігійному житті. За своїм характером релігійні конфлікти завжди є соціальними, оскільки релігія є духовною основою людського суспільства [3, с 85].

Частіше за все людей до міжетнічних чи релігійних конфліктів підштовхують спільні побоювання щодо свого майбутнього, які базуються на негативному досвіді минулого. Це трапляється, коли держава перестає виконувати роль арбітра між етнічними і релігійними групами та не може забезпечити ефективний захист їхніх спільних прав. За таких умов «зародження анархії» навіть великі етнічні та релігійні групи починають боятися за своє фізичне існування, що змушує їх готуватися до оборони із застосуванням сили, тим самим збільшуючи ймовірність насильства.

Попри те, що на ранній стадії свого розвитку подібні конфлікти можуть не становити загрози міжнародній безпеці, порушуючи лише внутрішній мир у державі, вони все ж можуть вийти за межі локального конфлікту.

Як зазначає Я. Тимків, коли спалахують міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, вони супроводжуються актами насильства і ненависті більшою мірою, ніж інші збройні конфлікти. Оскільки традиційні способи мирного врегулювання в таких випадках є неефективними, ці конфлікти вважаються особливо небезпечними для місцевого населення (через загрозу масового насильства і виселення), а також для міжнародної безпеки [61, с. 98]. Вони часто створюють додаткові проблеми для сусідніх держав, пов'язані з біженцями, сприяють розвитку тероризму, зростанню організованої

злочинності (найманці, торгівля зброєю), перешкоджають вільному розвитку торгівлі та можуть провокувати аналогічні конфлікти в інших регіонах.

Залагодження міжетнічних чи релігійних конфліктів є дуже нелегкою справою, адже їх можна лише стримати або тимчасово припинити, проте повністю загасити дуже важко. З приводу цього українські експерти Л. Поляков та М. Сунгуровський зазначають, що «міжетнічні та релігійні суперечності виявляються сильнішими за прихильність громадян до цінностей демократичного устрою у державі, повагу до загальновизнаних прав та свобод людини» [67].

Як свідчить міжнародний досвід, укладання мирних угод між ворогуючими сторонами є лише частковим успіхом. Набагато важче реалізувати досягнуті домовленості. Навіть якщо зовнішній тиск змушує конфліктні сторони сісти за стіл переговорів і підписати угоди, стратегічні дилеми все одно залишаються нерозв'язаними. Стабільний мир можуть забезпечити лише відновлені державні інституції, які розпочнуть ефективну медіацію між ворогуючими групами, відновлюючи довіру та віру в гарантії, що містяться в міжетнічних і міжконфесійних угодах. Тому мирний процес є повільним і приносить позитивні результати лише через кілька років кропіткої роботи [71].

Міжетнічних та релігійних конфліктів на сьогодні у світі чимало. Так, наприклад, в Іспанії активними учасниками міжетнічного конфлікту є баски – найбільша національна меншина країни (становлять 2.5% населення держави). Також варто згадати загрозу на європейському континенті з боку релігійних меншин. Для прикладу, конфлікт у Північній Ірландії між католицькими та протестантськими громадами, що триває з 1968 року, коли Ірландська республіканська армія (ІРА) почала здійснювати збройні напади та вибухи. Кульмінацією цього став теракт ІРА 1972 року, в результаті якого загинуло приблизно 414 осіб. Після тривалих переговорів між ІРА та урядом Великобританії у 1998 році було укладено мирну угоду про припинення

вогню. Проте, як показує практика, невеликі сутички все ще трапляються [61, с. 100].

Надзвичайно небезпечними та складними є і міжетнічні конфлікти у країнах ісламського світу, адже більшість їх жителів – мусульмани, що постійно сперечаються між собою та мають значну розбіжність інтересів.

В ісламі політика не відокремлюється від віри у надприродне. Тож політика в ісламі – це поняття, яке є подвійним за змістом, та означає рух мусульман за набуття державної влади з метою використання держави як знаряддя, засобу чи першого кроку до глобального утвердження тієї чи іншої течії ісламу у певному регіоні.

Складовими політичного ісламу є:

- відмова визнавати легітимність існуючої влади через її невідповідність вічним Божественним законам;
- сакралізація політичного конфлікту через джихад;
- звернення до маргінальних верств суспільства;
- відкидання культурних цінностей оточуючого немусульманського суспільства;
- ідея обраності, заснована на досконалості ісламу [49, с. 66].

Виокремлюють поміркований та радикальний іслам. Перший охоплює впровадження політичних ідей та проєктів за допомогою легальних методів, які впроваджуються мирним шляхом. Радикальний, у свою чергу, передбачає застосування протиправних дій (насилля, залякування, екстремізм). Наразі у багатьох країнах ісламського світу спостерігається саме радикальний іслам (Афганістан, Ірак, Лівія, Сирія, Ємен, Лівія тощо), через що і виникають різного роду міжетнічні та релігійні конфлікти у всередині мусульманських країн.

Територіальний конфлікт – це конфлікт, заснований на територіальних суперечностях (захоплення чужих чи звільнення власних територій). Як свідчать історичні факти, більшість територіальних конфліктів вирішувалася силовими методами. Часто це призводило до проявів сепаратизму, який міг

перерости в сецесію, тобто дії, спрямовані на створення нової держави або інтеграцію з іншою державою (як це сталося, наприклад, із територією Донбасу у 2014 році) [5, с. 36]. У спеціальній літературі територіальні конфлікти поділяються на: територіальні суперечки, територіальні претензії та прикордонні конфлікти. Територіальна суперечка – це спір між державами щодо юридичної приналежності певної території. Односторонні територіальні претензії полягають у тому, що держава, яка висуває претензію на певну територію, визнає суверенітет іншої держави над цією територією, але вважає, що ця територія повинна належати їй на певних підставах. Прикордонні конфлікти виникають через порушення кордону, перестрілки тощо. Територіальні суперечки часто супроводжуються прикордонними конфліктами та інцидентами, проте останні не обов'язково вказують на наявність територіальної суперечки.

Наразі у світі нараховується безліч територіальних конфліктів, при цьому їх список постійно поповнюється. Тож розглянемо деякі із них.

Так, наприклад, конфлікт між арабами та євреями за територію Палестини триває вже понад 70 років. Фактично, ця війна почалася набагато раніше, ще з моменту, коли євреї вирішили створити власну державу. У 1947 році ООН ухвалила резолюцію, згідно з якою Палестина поділялася на арабську та єврейську держави з особливим статусом району Єрусалиму під керуванням ООН. Проте такі умови не влаштували арабів. Внаслідок цього армія п'яти країн Ліги арабських держав вторглася на територію нової держави з метою «захисту арабського населення та створення у Палестині єдиного арабського державного утворення». Це призвело до того, що Ізраїль збільшив свою територію, Єрусалим був розділений між Трансйорданією та Ізраїлем, а Сектор Гази і Західний берег річки Йордан перейшли під контроль відповідно Єгипту та Трансйорданії [38].

Наступні роки були відзначені неодноразовими арабо-ізраїльськими сутичками. У 1988 році була проголошена незалежність держави Палестина, яку визнали 136 країн-членів ООН, проте не визнали такі провідні держави, як

США, Велика Британія та Франція. Наприкінці 2023 року це протистояння спалахнуло із новою силою, коли ХАМАС вторгся на територію Ізраїлю. Наслідком цього стало бомбардування Ізраїлем території Сектору Газа, що призвело до значних руйнувань та великої кількості смертей серед мирного населення. Напруженою ця ситуація лишається й досі.

Значна кількість територіальних конфліктів спостерігається і в Азії: суперечки між Південною та Північною Кореєю, спір між росією та Японією за Курильські острови, конфлікти у Південно-Китайському морі між Китаєм, Тайванем, Брунеєм, Філіппінами, В'єтнамом, Індонезією та Малайзією за морські, територіальні та рибальські права [29, с. 66].

Індія та Пакистан також мають кілька територіальних конфліктів, але найважливішим із них є суперечка за Кашмір. Одна третина цієї території знаходиться під контролем Пакистану, а дві третини – підконтрольні Індії. З населенням понад 17,5 мільйонів людей та площею понад 300 000 кв. км, це найбільша територіальна суперечка у світі з погляду розміру спірної території та кількості населення. Конфлікт навколо Кашміру призвів до великої кількості смертей і є основним джерелом напруженості між двома ядерними державами, що впливає не тільки на регіональні відносини, але й світову геополітику.

Територіальні конфлікти є характерними і для Африки, де колонізатори в минулому прокладали чіткі кордони своїх володінь геометричними лініями, не зважаючи на розселення племен, географічні умови та інші фактори [3, с. 68].

Претензії щодо територій має й росія, і не лише до Японії, а й до Грузії, України, Молдови тощо. У 2008 році рф вторглася на територію Грузії, що викликало «п'ятиденну війну», результатом якої став контроль росією Абхазії та Південної Осетії. Проте, у 2021 році Європейським судом із прав людини було визнано окупацію цих регіонів країною-агресоркою. Наслідком територіальних спорів між росією та Молдовою було виникнення невизнаної держави – Придністров'я, яка повністю контролюється москвою.

Наприкінці лютого 2014 року керівництво нашої країни, шоковане несподіваним і зухвалим нападом зі сторони «східного» сусіда та відсутністю боєздатної армії, не змогло організувати належну відсіч агресорові, що призвело до анексії Криму, втрати контролю над деякими ділянками державного кордону України та проникнення в Донецьку й Луганську області російських найманців, диверсійно-розвідувальних груп та регулярних військових формувань збройних сил росії. Проте, завдяки відданості та героїзму особового складу Збройних Сил України, Національної гвардії та добровольчих батальйонів, в ході оголошеної керівництвом держави Антитерористичної операції у квітні 2015 року частину території Донеччини та Луганщини, окупованих агресором, було звільнено [63].

Проте, через 8 років, 22 лютого 2022 року, росія розпочала повномасштабну війну проти України, бажаючи захопити всю її територію. Але, за більше, ніж 2 роки війни, завдяки героїчним подвигам Збройних Сил та простих українців, рф змогла захопити лише один обласний центр – місто Херсон, який також був звільнений 11 листопада 2022 року. Наразі, окупованими лишаються частина Харківської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей, а також Луганська область та Крим. Проте, ми мужньо боронимо свою землю, та зробимо все, аби вигнати ворога зі своєї країни.

Таким чином, на сьогодні дійсно налічується безліч міжетнічних, релігійних та територіальних конфліктів. Тож держави повинні передбачити відповідні заходи реагування (застосування сили, переговори та ін.), але при цьому не перейшовши межі між порушеннями прав людини та забезпеченням безпеки на певних територіях.

2.2 COVID-19 та інші небезпечні віруси як сучасні міжнародні загрози

Початок 2020 року став викликом для всього світу, коли поширення коронавірусної інфекції COVID-19 відразу ж було оголошено Всесвітньою

організацією охорони здоров'я глобальною пандемією. Попри те, що можливість пандемії була передбачена в безпекових документах держав, вона переважно знаходилася у розділі «чорних лебедів» – явищ, що мають значний вплив і є складними для прогнозування. Тож жодна країна не була готова ефективно протидіяти поширенню хвороби, особливо у перші місяці 2020 року. Проте, згодом, медики розробили ефективні протоколи лікування ковіду, а також винайшли вакцини проти COVID-19. Та, всупереч цьому, хвороба й досі продовжує поширюватися, виникають все нові й нові штами вірусу, які забирають життя людей. За даними Мінфіну, на сьогодні від COVID-19 на всій планеті померло більш ніж 7 мільйонів людей [36].

Пандемія COVID-19 мала й значні наслідки для міжнародної безпеки. Генеральний секретар ООН А. Гутерреш зазначив, що ця пандемія – це не лише глобальна криза в галузі охорони здоров'я, але і зміна ігор у міжнародному мирі та безпеці. Вона відкрила крихкість людства та виявила системну нерівність, що викликає напругу в суспільствах і може призвести до поширення тероризму та екстремізму. Порушення ланцюгів постачання, протекціонізм і зростаючий націоналізм також призвели до напруги в міжнародних відносинах [70, с. 211].

Так, запровадження карантинних заходів та зменшення попиту спричинили цінову війну на ринку нафти між Саудівською Аравією та її союзниками з одного боку та росією з іншого, що виникла через переоцінку останньою свого впливу на глобальний ринок енергоресурсів. Це спричинило глибоке і швидке зменшення ділової активності та розгортання світової економічної кризи [8, с. 2].

Швидкість поширення цієї кризи та потреба у введенні жорсткого карантину в більшості країн світу, а також різке зменшення економічної активності, були пов'язані з процесами глобалізації – переміщенням великих мас людей, товарів та вільним потоком інформації. Ці явища ускладнювали керування економіками та суспільствами, а також полегшували здійснення

окремими державами або навіть недержавними групами терористичних та підривних акцій.

Через різке зменшення споживання різних видів палива та продуктів агропромисловості, а також скорочення транспортних маршрутів, інтенсивність бойових дій у світі на період боротьби з пандемією трохи знизилася. Проте жоден конфлікт не був повністю завершений. На Донбасі продовжувалися обстріли українських позицій російськими найманцями. Конфлікти тривали й на Близькому Сході, в Індійському субконтиненті, на Корейському півострові, у Південно-Китайському морі, відбувалися напади ісламістів в Африці та Азії, а також загострювалася гонитва озброєнь у космосі [20, с. 446].

США використовували походження вірусу для нарощування політичного й економічного тиску на Китай та його союзників. Напруженість у відносинах між США та росією також продовжувалася. Вашингтон підтвердив, що всупереч карантину, санкції проти РФ, пов'язані з агресією на сході України, будуть діяти до того часу, поки Москва не виконає свої зобов'язання за Мінськими домовленостями, а також поки Крим не буде повернутий Україні.

Команда президента США Д. Трампа використовувала боротьбу з пандемією як можливість для реалізації його передвиборчих обіцянок. Були введені нові обмеження на імміграцію, а також призупинена участь США у Всесвітній організації охорони здоров'я та її фінансування, що свідчило саме про це. Додаткові обмеження вводилися й для американських компаній, які не бажали переносити свою діяльність на національну територію [8].

У Європейському Союзі також відбувалися складні процеси. Попри твердження про руйнування європейської солідарності, європейські інституції зуміли прийняти складні спільні бюджетні рішення. Намагання менш продуктивних членів спільноти перекласти борги на успішніших через створення так званих «коронабондів» були заблоковані. ЄС продовжували

звертати увагу на формат Східного Партнерства, а також утворили окремий фонд допомоги у 20 мільярдів євро для сусідніх та найбідніших країн світу.

Водночас загальноєвропейські інституції виявили недостатню ефективність в умовах надзвичайної ситуації. Починаючи з 13 березня, коли ВООЗ оголосила Європу епіцентром захворювання, країни Євросоюзу почали негайно вживати непрості заходи щодо закриття кордонів і обмеження транспортного сполучення. Ці заходи були введені національними урядами самостійно, без узгодження з сусідніми країнами та органами ЄС. Механізми профільних структур ЄС, такі як «Система раннього попередження і відповіді», що була створена у 1998 році для реагування на транскордонні загрози здоров'ю громадян, і «Механізм захисту громадян», розроблений у 2002 році для надання допомоги ЄС окремим державам у надзвичайних ситуаціях, не виявилися ефективними.

Неготовність органів ЄС представити дієвий план протидії пандемії серйозно підірвала авторитет Євросоюзу як серед його учасників, так і серед потенційних нових членів. Це стало приводом для євроскептиків усередині ЄС та конкуруючих центрів впливу, особливо РФ та Китаю, для проведення масштабної інформаційно-пропагандистської кампанії з дискредитації ідеї європейської єдності.

Жорсткі обмеження громадянських прав і свобод, пов'язані з протидією поширенню коронавірусу, стали новим стимулом для політичних сил у членах ЄС, спрямованих на активний захист пріоритету національних держав у забезпеченні політичного та економічного розвитку [70].

Китай також активно використовував наслідки пандемії для посилення своєї позиції у світі, зокрема в Європейському регіоні. Після зниження загрози поширення коронавірусу на власній території, Китай значно збільшив свою активність на міжнародній арені. Пекін успішно використав факт стабілізації ситуації щодо пандемії в Китаї на тлі її швидкого поширення в європейських країнах і США, почавши активно надавати медичну допомогу іншим державам, зокрема Європейському Союзу. Керівництво Китаю прагнуло

забезпечити позитивне сприйняття країни у світі як «рятівника» від пандемії та відвернути увагу світової громадськості від місця походження вірусу, а також від недостатньо ефективних заходів з його запобігання за межами Китаю.

Китайська допомога, як ми вважаємо, мала як політичні, так і економічні функції. По-перше, вона сприяла поліпшенню іміджу Китаю та поширенню його впливу, демонструючи активність та готовність країни допомагати іншим у складних ситуаціях. По-друге, разом із гуманітарними вантажами Китай успішно реалізував надлишок засобів захисту від вірусу та лікування, накопичених у країні на початку пандемії. Це дозволяло китайським компаніям розширювати свою ділову активність у світі, використовуючи цю ситуацію як можливість для збільшення впливу та проникнення на нові ринки [8].

Варто зауважити, що безпосередня співпраця європейських урядів з китайською владою при організації оперативних поставок медичних засобів підсилювала переконливість офіційної позиції Китаю щодо ефективності політичної системи у боротьбі з пандемією. А некритичне запозичення багатьма демократичними країнами китайського досвіду у протидії епідемії, супроводжене обмеженням прав та свобод громадян, сприяло покращенню іміджу китайської влади.

Таким чином, пандемія COVID-19 викликала складну та багатовимірну глобальну кризу, яка мала значні наслідки для міжнародних відносин, політичної стабільності та економічної безпеки. Ця пандемія стала системним викликом для всіх країн, включаючи провідних учасників міжнародних відносин, таких як США, ЄС та Китай.

2.3 Тероризм: сутність та основні ризики

Тероризм є постійним супутником людства. Ця проблема сьогодні набуває надзвичайно загрозливих розмірів. Тероризм – це один з

найнебезпечніших і важко прогнозованих феноменів. Сьогодні тероризм приймає загрозливі масштаби та має безліч різних форм. Терористичні акти забирають величезну кількість людських життів, мають негативний психологічний вплив на людей, прирікають національні та культурні цінності на руйнування, створюють конфліктні ситуації між різними країнами та державами, провокують на військові конфлікти та дії, породжують недовіру та ненависть.

Вчені наразі по-різному трактуються поняття «тероризм». Тож розуміння та зміст цього етнорелігійного, індивідуально-психологічного та соціально-політичного феномена не завжди збігається у багатьох джерелах.

Так, наприклад, у Кодексі злочинів проти світу і безпеки людства ООН він визначається як «вчинення, організація, сприяння здійсненню чи фінансування заохочення агентами, чи представниками однієї держави актів проти іншої держави» [18, с. 22].

А в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» це явище визначається як «суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому та цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [22].

Натомість О. Сидоренко визначає тероризм як особливу протиправну форму насильства, сутнісною особливістю якої є залякування, намір створити атмосферу жаху, обставини соціальної незахищеності, дестабілізувати політичну ситуацію з метою примусити владні структури прийняти вигідні для терористів рішення [56, с. 296].

О. Сидоренко називає такі ознаки тероризму як соціально-політичного явища:

- протиправне застосування насильства або погроза його вчинення;
- наявність певної ідеології, що використовується для досягнення політичних, релігійних, сепаратистських, національних та інших цілей;

- мета терористичних акцій полягає у примушенні державних органів та міжнародних організацій до прийняття або відмови від певних політичних рішень;
- публічний характер виконання терористичних актів;
- навмисне створення атмосфери страху і напруги на соціальному (масовому) рівні, а не лише на індивідуальному чи груповому;
- здійснення тероризму членами законспірованої та структурованої організації (політичної, релігійної, екстремістської, спеціально створеної державними органами) або іншими особами, залученими до виконання терористичних акцій;
- обов'язкова наявність «спеціального» або «випадкового» потерпілого, який використовується як засіб досягнення політичної мети [56, с. 297].

Своєю чергою, Я. Тимків тероризмом називає небезпечне соціально-політичне явище, що зумовлене:

- зміцненням ролі релігії внаслідок процесу деідеологізації внутрішнього життя багатьох країн світу та міжнародних відносин;
- зростанням транснаціональної організованої злочинності та пов'язаної з нею нелегальної торгівлі зброєю, радіоактивними матеріалами тощо;
- наслідками науково-технічного прогресу та поширенням глобальних інформаційних технологій;
- швидкими темпами урбанізації у світі [60].

Ще донедавна тероризм не був так широко поширений, як у наші дні. За останні кілька десятиліть він набув світового характеру. На сьогодні загроза цього феномену існує у багатьох державах. Терористичні акти приносять із собою моральні, економічні, політичні втрати, забирають людські життя. Саме тому актуальним наразі стає питання вивчення цього явища та заходів боротьби з тероризмом, до яких можна віднести кримінально-правові заходи.

Проаналізуємо наявні класифікації видів тероризму. Так, залежно від методів, котрі застосовують терористи, виокремлюють психологічний та фізичний тероризм. Психологічний тероризм виражається у залякуванні такими засобами, як знищення (пошкодження) майна, руйнування матеріальних об'єктів держави, громадських організацій та ін. Крім цього, психологічному терору властиве також морально-психологічне насилля, яке терористи можуть здійснювати шляхом погроз, шантажу та ін. Це робиться з метою змусити суб'єктів тероризму виконувати вимоги, які висунули терористи. Фізичний тероризм стосується фізичного насильства, яке застосовується до суб'єктів тероризму. Це може бути позбавлення волі, нанесення тілесних ушкоджень, і навіть позбавлення життя [41, с. 55].

Залежно від характеристик об'єкта терористичного впливу тероризм буває масовим та селективним. Масовий застосовується стосовно великої кількості людей у громадському транспорті, на вокзалі, на вулиці тощо. Селективний терор стосується конкретних політиків, державних чи громадських діячів, а також окремих фізичних осіб.

Залежно від засобів, які застосовують терористи, досліджуване нами явище поділяють на технологічний та традиційний терор. До технологічного тероризму можна віднести тероризм, що характеризується використанням різних речовин, які є новинками передових технологій (сюди можна віднести біологічні культури, отрути, радіоактивні та хімічні речовини та ін.). До традиційного тероризму відносять тероризм, за якого використовують уже давно відомі засоби та речовини (холодна та вогнепальна зброя, вибухові речовини тощо) [43].

Виходячи з ідейної основи, тероризм буває релігійний, націоналістичний та ідеологічний. Націоналістичний тероризм характеризується значною кількістю жертв та особливою жорстокістю. У його основі лежить теорія переваги одних національностей серед інших. Цей вид тероризму породжує національні суперечки, створює соціальну напруженість, а іноді навіть призводить до руйнації держави. Націоналістичний тероризм є

неадекватною формою боротьби з утиском свобод і прав народностей чи націй. Релігійний тероризм є одним із найпоширеніших видів тероризму. Терористичні організації, які дотримуються цього виду тероризму, як правило, орієнтуються на переслідуванні політичних цілей, використовуючи при цьому догмати віри.

Ідеологічний тероризм, як правило, поділяється на лівий та правий. Лівий тероризм є підвидом ідеологічного. Він заснований на концепції псевдореволюційного характеру. Цей підвид базується на насильницькому скасуванні капіталістичної системи шляхом здійснення масових виступів населення та широкомасштабної стратегії формування революційної ситуації. До правого тероризму відноситься тероризм, який ґрунтується на запереченні інститутів політичного лібералізму, демократії, правової держави [61, с. 75].

Згідно з класифікацією М. Требіна, тероризм буває:

- за сферою дії – внутрішньодержавний і транснаціональний (міжнародний);
- за місцем проведення терористичних актів – наземний, морський, повітряний, космічний та віртуальний (кібертероризм);
- за засобами, що використовуються під час терористичних актів – тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, різні вибухові пристрої, складні системи озброєнь – літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо) та тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо) [65].

Міжнародний тероризм сьогодні набуває надзвичайно загрозливого характеру. Сучасна глобалізація охопила не лише економіку, а й терористичну діяльність. Зараз терористи готуються до проведення терористичних акцій в одній країні, вчиняють їх в іншій, а переховуються в третій. А ефективність і масштаби терористичних атак можуть бути настільки значними, що атакована держава може визнати їх актом агресії (як це сталося в Україні, коли росію офіційно визнали країною-агресором).

Найбільш частотними об'єктами терористичних атак є:

1. Адміністративні будівлі державних та загальноосвітніх установ, банків, торгово-промислових корпорацій, а також будівель правоохоронних органів та спецслужб.

2. Транспорт (залізничний, повітряний, річковий, морський, автомобільний).

3. Групи людей у місцях їх масового скупчення (політичні, культурні, громадські заходи), у готелях, житлових приміщеннях та ін.

4. Гіпераварійні об'єкти промисловості, паливно-енергетичного комплексу та комунального господарства: газо- та нафтопроводи, гідро- та теплоелектростанції, нафтовидобувні та нафтопереробні підприємства, автомобільні та залізничні мости, атомні електростанції, підприємства водопостачання, автомагістралі тощо.

5. Фізична особа (людина) у зв'язку з її громадською, політичною, державною чи іншою діяльністю, а також з метою помсти за цю діяльність [73, с. 37].

Серйозну загрозу для міжнародної системи та безпеки окремих держав створює сьогодні глобальна терористична мережа. Перш за все, це обумовлено активним прагненням терористичних організацій отримати доступ до новітніх ядерних, біологічних, бактеріологічних та інформаційних технологій, що особливо небезпечно в умовах відкритості сучасного суспільства, надмірної вразливості життєво важливих основ суспільного буття та техногенної насиченості сучасної екосфери.

Загроза міжнародного тероризму залишається актуальною, а ситуація хаосу й невизначеності на Близькому Сході (у Сирії й Лівані) притягує джихадистів, включаючи групи, пов'язані з терористичною мережею Аль-Каїда. Аль-Каїда разом зі спорідненими терористичними угрупованнями діє у Ємені, Сомалі, Малі, поширюючи вплив на країни Африки на південь від Сахари.

Масштаби діяльності Аль-Каїди продовжують створювати безпосередні загрози країнам західної цивілізації, які стосуються не тільки безпеки їх

кордонів та територій, а, передусім, безпеки громадян цих країн (наприклад, захоплення заручників на нафтопереробному підприємстві в Алжирі як відповідь терористів на операцію в Малі). Події з захопленням громадян України в Сомалі, Нігерії, Сирії підтверджують реалістичність цих загроз і для нашої країни [18, с. 25].

Внаслідок глобалізаційних процесів, у сучасних умовах тероризм зазнає істотних якісних змін і перетворюється на серйозну загрозу не тільки для окремих держав і урядів, але і для регіональної та глобальної безпеки світу в цілому.

З переходом на міжнародний рівень після 11 вересня 2001 року змінюються масштаби та цілі тероризму як політичної технології. Знищення Всесвітнього центру торгівлі ставило за мету не просто паралізувати функціонування американського фондового ринку та діяльність світового ринку, а завдати удару по символах американського капіталізму та світової глобалізації. Тож теракти носять і яскраво виражений антиглобалістичний характер.

Водночас заслуговує на увагу і думка, що пов'язує деякі різновиди міжнародного тероризму з дією ісламського чинника, тобто залучений аспект ідентичності та цінностей. Явище сучасного міжнародного тероризму виникає як певна реакція прихильників традиції на глобалізаційні виклики та означає посилення фундаменталістських орієнтацій традиційних суспільств. Яскравим свідченням цієї думки є сучасний Іран, чеченський тероризм або поведінка Аль-Каїди [1].

Боротьба проти тероризму потребує об'єднання зусиль більшості країн світу і вимагає активного розвитку політичного та військового співробітництва у цій сфері. Глобалізація негативних наслідків терористичних актів змушує всіх політичних гравців, міжнародну спільноту та окремі держави приймати рішучі заходи та іноді реагувати не зовсім адекватно, що в певних обставинах може призвести до конфліктів на регіональному або глобальному рівні. Так, наприклад, звинувачення росії в адресу Грузії у

підтримці чеченського тероризму стало однією з причин серпневого конфлікту 2008 року.

Міжнародна спільнота сьогодні чітко усвідомлює, що жодна держава не може бути повністю застрахована від терористичних нападів, а механізми державного запобігання міжнародному тероризму не є ідеальними. Визнається глобальний характер загрози міжнародному тероризму, оскільки теракти можуть стати причиною ескалації конфліктів у багатьох гарячих точках світу, таких як Близький Схід, Балкани, Кавказ, Центральна Азія, а також Україна (мова йде про російсько-українську війну, та постійний терор цивільного населення нашої країни з боку росії). Країни, які стикаються з проблемами тероризму, можуть активізувати свої зусилля для проведення превентивних ударів проти своїх опонентів (так, наприклад, Україна завдає превентивних ударів по російським військовим та нафтогазовим об'єктам та флоту) [38].

Таким чином, можна зробити висновки, що сучасному тероризму притаманні такі ознаки:

- зростання кількості терористичних актів, їх цинічність та жорстокість виконання;
- масштабність наслідків акцій та значна кількість жертв;
- високий рівень фінансування терористичної діяльності;
- використання різними державами окремих терористичних угруповань для розширення сфер геополітичного впливу;
- участь міжнародних терористичних організацій у поширенні свого впливу на інші регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв та корисних копалин;
- професіоналізм терористів, що зростає з кожним випадком їх участі у різних конфліктах;
- інтернаціональний характер терористичних угруповань;
- активізація спроб заволодіти зброєю масового знищення;
- зв'язок терористів із найманцями;

- зростання технічної оснащеності найнебезпечніших терористичних угруповань;
- налагодження стійких зв'язків між терористичними організаціями й транснаціональною організованою злочинністю;
- виникнення нових видів тероризму, зокрема інформаційного й віртуального (кібертероризму);
- зростання терористичних атак з терористами-смертниками – «самовбивчий тероризм»;
- спроби лідерів окремих терористичних організацій надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби [61, с. 79] (див. Додаток В).

2.4 Глобальні соціально-економічні виклики ХХІ ст.

У міжнародних економічних відносинах головним чинником є конкурентоспроможність національних виробників, що актуалізує питання забезпечення національної та міжнародної безпеки. Якщо в зовнішніх відносинах військова безпека вважається ключовою, у внутрішніх – соціальна, а в глобальному контексті – екологічна, то основою всіх аспектів міжнародної безпеки є згуртований соціально-економічний механізм, що безпосередньо впливає на добробут населення тих чи інших. Таким чином, економічна безпека, виражена у взаємодії з іншими видами національної безпеки через їхнє взаємопроникнення та взаємодію, стає фундаментом міжнародної безпеки.

Науковці наразі виділяють декілька сфер, що визначають внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країн:

1. Інституційна сфера – недостатня ефективність гілок влади та суперечності у законодавстві, що регулює економічний розвиток, включаючи перехід до ринкової економіки та створення конкурентного середовища.

2. Соціальна сфера – низька оплата праці, що призводить до низької платоспроможності населення та недостатньої мотивації для підвищення кваліфікації, а також зростання бідності та безробіття.

3. Загрози фінансовій безпеці – сектор фінансів характеризується незбалансованістю, низькою капіталізацією банків, недостатнім розвитком фондового ринку та значною взаємною заборгованістю підприємств.

4. Тінізація та корупція – ще один серйозний фактор, що загрожує національній та міжнародній безпеці, оскільки вона гальмує соціально-економічні реформи та спотворює офіційні дані про стан економіки.

5. Структурні диспропорції – надмірна залежність від зовнішніх ринків, неефективна структура експорту з переважанням сировинного характеру [76].

Також однією із загроз міжнародній безпеці є демографічна ситуація у світі. Сьогодні спостерігається різка градація демографічних тенденцій у різних регіонах. Виділяються три основні групи країн з протилежними демографічними процесами: стрімким зростанням, стабільністю та абсолютним зменшенням кількості населення. Перша група включає близько 60 країн, що розташовані переважно на південь від Сахари, а також Ірак, Сирію та Малайзію. Ці країни не входять до числа «світових бідняків», проте їх об'єднує тенденція до подвоєння кількості населення.

Друга група складається з близько 90 країн, які не здатні до подвоєння населення. Серед них «демографічні гіганти», такі як Китай, Індія, Бангладеш, Мексика, США, Великобританія та Франція. У порівнянні з першою групою, ці країни мають більше можливостей для управління демографічними викликами.

Третя група включає країни, які стикаються з ризиком зменшення населення з різних причин, включаючи невиліковні хвороби та війну. До цієї групи належать Німеччина, Італія, Японія, Україна, росія, а також країни Центральної та Східної Європи. Цілком ймовірно, що саме з цієї групи може відокремитися кілька країн, яким загрожує демографічний колапс [77].

Наразі демографічна ситуація у світі має такі тенденції:

1. Демографічна криза в деяких розвинених країнах вже призвела до порушення процесів відтворення населення, його старіння та зменшення чисельності.
2. Водночас спостерігається значне зростання населення в країнах Азії, Африки і Латинської Америки.
3. Населення країн третього світу в три рази перевищує чисельність населення розвинених країн.
4. Значно зростають екологічні проблеми, такі як перевищення гранично допустимих навантажень на екосистему та забруднення навколишнього середовища [48].

У ході глобалізації значних змін зазнала вікова структура населення. Згідно з прогнозами ООН, середня тривалість життя у світі у 2050 році становитиме близько 50 років. Це свідчить про глобальну тенденцію демографічного старіння населення. Вікова піраміда зазнає незворотних змін, а економічні та соціальні наслідки старіння суспільства обговорюються вже протягом багатьох десятиліть [48, с. 110].

Зросло занепокоєння щодо збільшення економічного навантаження на працездатне населення через значний приріст пенсіонерів. Однак, наслідки старіння суспільства можуть бути різноманітними, включаючи старіння працездатного населення, сповільнення відновлення знань та ідей, ослаблення «натиску поколінь» і геронтократію (така модель управління країною, коли до влади приходять люди старшого віку). Доволі поширеною є думка про негативний вплив старіння населення на становище пенсіонерів та загальну економічну ситуацію.

Проте, на початку XXI століття не спостерігалось ніяких раптових змін у віковій структурі населення. Варто зазначити, що процес старіння, зокрема збільшення частки літніх людей серед населення, призводить до змін у структурі зайнятості та пізнішого виходу на пенсію (як це наразі відбувається у нашій країні). Одночасно, спостерігається глобальна тенденція збільшення

кількості працездатного населення: з середини ХХ століття його чисельність зросла удвічі.

Висновки до 2 розділу

Міжетнічний конфлікт – це зіткнення між представниками різних етнічних спільнот, організованими рухами, групами та навіть окремими особами. Міжетнічних конфліктів на сьогодні чимало (Іспанія (баски), Північна Ірландія (конфлікт між католицькими і протестантськими громадами) тощо).

Територіальний конфлікт – це конфлікт, заснований на територіальних суперечностях (захоплення чужих чи звільнення власних територій). Як свідчать історичні факти, більшість територіальних конфліктів вирішувалася силовими методами. Наразі у світі спостерігається значна кількість територіальних конфліктів, і цей список, нажаль, постійно поповнюється (Палестина, Сектор Газа, Південна та Північна Корея, Китай і Тайвань, Індія та Пакистан, росія та Україна тощо).

Ще однією глобальною загрозою людства є розповсюдження небезпечних інфекцій та вірусів. Так, наприклад, на початку 2020 року через поширення коронавірусної інфекції COVID-19 було оголошено Всесвітньою організацією охорони здоров'я глобальну пандемію. І до сьогодні, всупереч тому, що було розроблено ефективні протоколи лікування ковіду, винайшли

вакцини від COVID-19, на всій планеті від коронавірусу померли більше ніж 7 мільйонів людей.

Варто також зазначити, що пандемія COVID-19 – це не лише глобальна криза в галузі охорони здоров'я, але і зміна ігор у міжнародному мирі та безпеці. Вона відкрила крихкість людства та виявила системну нерівність, що викликає напругу в суспільствах і може призвести до поширення тероризму та екстремізму. Порушення ланцюгів постачання, протекціонізм і зростаючий націоналізм також призвели до напруги в міжнародних відносинах. Ця пандемія стала системним викликом для всіх країн, включаючи провідних учасників міжнародних відносин, таких як США, ЄС та Китай.

Тероризм – це особлива протиправна форма насильства, що спрямована на залякування або примус певної групи людей, громадськості, урядів чи організацій для досягнення політичних, релігійних, ідеологічних або інших цілей. Причинами виникнення та поширення тероризму є: зміцнення ролі релігії у багатьох країнах світу; зростання транснаціональної організованої злочинності; наслідки науково-технічного прогресу та поширення глобальних інформаційних технологій; швидкі темпи урбанізації.

Сучасному тероризму притаманні такі ознаки: зростання кількості терористичних актів, їх цинічність та жорстокість виконання; масштабність наслідків акцій та значна кількість жертв; високий рівень фінансування терористичної діяльності; використання різними державами окремих терористичних угруповань для розширення сфер геополітичного впливу; участь міжнародних терористичних організацій у поширенні свого впливу на інші регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв та корисних копалин; професіоналізм терористів, що зростає з кожним випадком їх участі у різних конфліктах; активізація спроб заволодіти зброєю масового знищення; зв'язок терористів із найманцями; зростання технічної оснащеності найнебезпечніших терористичних угруповань; налагодження стійких зв'язків між терористичними організаціями й транснаціональною організованою злочинністю; виникнення нових видів

тероризму, зокрема інформаційного й віртуального (кібертероризму); зростання терористичних атак з терористами-смертниками – «самовбивчий тероризм»; спроби лідерів окремих терористичних організацій надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби.

Основними соціально-економічними викликами XXI століття є: недостатня ефективність гілок влади та суперечності у законодавстві, що регулює економічний розвиток, через що виникають проблеми із переходом до ринкової економіки та створенням конкурентного середовища; низька оплата праці, що призводить до низької платоспроможності населення та недостатньої мотивації для підвищення кваліфікації, а також зростання бідності та безробіття; незбалансованість сектору фінансів, низька капіталізація банків, недостатній розвиток фондового ринку тощо; тінізація економіки та корупція; демографічна криза.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ У ХХІ СТ.

3.1 Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами

На всіх етапах історії людства питанню безпеки приділяли значну увагу, оскільки вона є важливим елементом розвитку суспільства. Сьогодні можна спостерігати активізацію міжнародних зусиль з метою забезпечення глобальної безпеки. Нагадаємо, що міжнародну безпеку можна трактувати як такий стан міжнародних відносин, за якого виключаються загрози порушення миру та здійснення актів агресії, а відносини між державами базуються на загально визнаних нормах і принципах міжнародного права [42]. Активне прагнення держав до стабільного миру безпосередньо залежить від їхньої зовнішньої політики та дотримання міжнародних договорів.

Отже, можна із впевненістю сказати, що забезпечення міжнародної безпеки – це одна із основних проблем сьогодення, адже сучасна зброя позбавляє будь-яку державу можливості забезпечити свою безпеку виключно військово-технічними засобами, розширенням арсеналу та збройних сил, оскільки перемога в ядерній війні або в гонці озброєнь є неможливою [69, с.

278]. Тож очевидним стає те, що безпеку держав можна гарантувати не військовими, а політичними та міжнародно-правовими засобами. Шлях до забезпечення безпеки кожної держави полягає у всебічному зміцненні загальної безпеки в світі. Всеосяжна система міжнародної безпеки є новим підходом до вирішення проблем миру та безпеки на глобальному рівні, де саме право міжнародної безпеки відіграє ключову роль.

Загалом, міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це комплекс правових та інших механізмів, що базуються на основних принципах міжнародного права і спрямовані на підтримку миру та запобігання війнам [28, с. 49]. Натомість на думку В. Мельниченко та С. Асірян, міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це сукупність правових та інших методів, які відповідають основним принципам міжнародного права [42]. У разі необхідності вони передбачають застосування державами колективних заходів проти агресії та військових дій, що загрожують миру й безпеці народів. Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки можна умовно поділити на три категорії: нормативні, організаційні та матеріальні (див. Додаток Г). Основним джерелом, що регулює міжнародно-правові засоби забезпечення миру, є Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). Головною метою діяльності ООН є підтримка міжнародного миру та безпеки шляхом здійснення ефективних спільних заходів [42].

Очевидно, що міжнародне право є ефективним для забезпеченням безпеки світових держав лише тоді, коли загальне право на застосування сили буде заборонене, окрім права на захист. Тож формуються загальні принципи, які з часом набули імперативного характеру, оскільки вони стали обов'язковими для всіх учасників міжнародних відносин. До таких принципів належать: незастосування сили або погрози силою, дотримання територіальної цілісності тощо. Ці принципи спрямовані на підтримання миру та гармонії на нашій планеті шляхом розширення міжнародного співробітництва між

державами, адже саме взаємодія та взаємозалежність країн є ключовими показниками ефективності цих принципів [44, с. 266 – 267].

Правовий зміст цих принципів був розкритий у ряді резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, спрямованих на зміцнення правових засад і підвищення ефективності механізмів ООН щодо підтримки миру. Серед них варто виділити Декларацію про зміцнення міжнародної безпеки (1970 р.) та Декларацію про запобігання й усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН у цій сфері (1988 р.) [44, с. 267].

Доволі важливе значення має укладення Паризького договору у 1928 році, який закріпив принцип заборони агресивних війн, що, згодом, із прийняттям Статуту ООН трансформувався у більш широкий за обсягом заборони принцип незастосування сили чи погрози силою: «Усі члени ООН утримуються в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою чи її застосування як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності, так і будь-яким іншим чином, що несумісне із цілями ООН» (пункт 4 статті 2 Статуту ООН).

Натомість у першому міжнародно-правовому документі – Декларації Зборів Ліги Націй від 24 вересня 1927 року, що оголосила агресивну війну злочинною і несумісною з міжнародним правом, також не було чітко визначено, що ж саме мається на увазі під терміном «агресія», а також не було розкрито поняття агресивної війни. Відсутність чіткого визначення знижувала ефективність Статуту Ліги Націй і Пакту Бріана-Келлога, створюючи сприятливі умови для можливого агресора [42].

Таким чином, можна побачити, що у перших міжнародно-правових документах не було чіткого визначення терміну «агресія», що залишало невизначеним поняття агресивної війни. Ця правова прогалина знижувала ефективність документів і фактично надавала можливість потенційним агресорам уникнути відповідальності. Тож було б доцільним визначити певний перелік принципів і критеріїв, за якими міжнародні органи могли б

встановлювати факт агресії, чітко відрізняючи його від дій самооборони держав.

Зазначене вище питання тривалий час викликало занепокоєння у міжнародної спільноти. Тож 14 грудня 1974 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, у якій було визначено поняття агресії та зазначено перелік агресивних дій.

У преамбулі зазначено, що Генеральна Асамблея схвалює визначення агресії, та переконана в тому, що прийняття цієї резолюції вплине на потенційного агресора, спростить констатацію актів агресії, а також сприятиме вжиттю заходів для їх припинення. Також там сказано, що визначення агресії має на меті полегшити надання допомоги жертвам агресії та захистити їхні права та законні інтереси [53].

Преамбула підтверджує непорушність дискреційних повноважень Ради Безпеки ООН у встановленні наявності акту агресії. Вона нагадує, що відповідно до статті 39 Статуту ООН, Рада Безпеки визначає існування будь-якої погрози миру, порушення миру або акту агресії та має право робити рекомендації або приймати рішення про заходи, які слід вжити відповідно до статей 41 і 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки.

Згідно зі статтею першою цієї резолюції, агресією вважається застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, що суперечить Статуту ООН. До агресивних дій включають:

- вторгнення або напад збройних сил на територію іншої держави;
- будь-яка військова окупація, що є наслідком такого вторгнення або нападу;
- анексія території іншої держави із застосуванням сили;
- блокада портів іншої держави збройними силами тощо [53].

Застосування збройної сили державою кваліфікується як акт агресії лише за умови, коли воно не відповідає Статуту ООН та відбувається в рамках

міжнародного конфлікту. Це означає, що поняття агресії не стосується внутрішніх конфліктів, оскільки вони належать до внутрішньої компетенції відповідної держави. Аналізуючи резолюцію, можна стверджувати, що факт агресії однієї держави по відношенню до іншої не підлягає виправданню, а перелік агресивних актів є невичерпним. Це надає Раді Безпеки ООН повноваження класифікувати інші дії як акти агресії відповідно до Статуту. Таким чином, резолюція активувала деякі положення Статуту ООН, зокрема, статтю 39, надаючи Раді Безпеки можливість юридично визнавати факти агресії, що раніше було неможливим через відсутність чіткого визначення цього терміну.

Положення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 року дійсно дозволяють юридично кваліфікувати деякі події сьогодення, такі як дії російської федерації щодо України. Згідно зі статтею першою цього документа, ці дії можна розцінювати як агресію, яка є загрозою для існуючого світового порядку. Відмова росії, як потужної ядерної держави та постійного члена Ради Безпеки ООН, від виконання міжнародних договорів, зокрема Будапештського меморандуму, та порушення принципу незастосування сили створюють серйозні виклики для всієї Європейської та світової спільноти.

Порушення росією Будапештського меморандуму про гарантію безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у 1994 році, у якому вона, згідно зі статтею другою цього меморандуму, зобов'язана утримуватися від використання сили проти територіальної цілісності та політичної незалежності України, має також важливе значення. На жаль, дії одного з гарантів територіальної цілісності та недоторканості України підбивають авторитет інших аналогічних договорів і можуть слугувати прикладом для інших країн, які можуть розглядати можливість агресії на основі цього прецеденту.

Також варто зазначити, що окрім протидії збройної агресії, міжнародні акти ООН диференціюються відповідно до напрямів протидії й іншим

сучасним загрозам міжнародної безпеки, таким, як тероризм, піратство, використання ядерної зброї, екстремізм та ін. Основними із них є:

- у сфері забезпечення миру і безпеки: Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.); Декларація про право народів на мир (1984 р.) та ін.;
- у сфері протидії тероризму: Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.); Резолюція 58/81 (2003 р.) та Резолюція 59/46 (2004 р.) «Заходи з ліквідації міжнародного тероризму»; Декларація про заходи ліквідації міжнародного тероризму (1994 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1979 р.) тощо;
- у сфері забезпечення ядерної безпеки: Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.) та ін.;
- у сфері захисту авіації та судноплавства: Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства (1988 р.); Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки цивільної авіації (1971 р.); Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.) тощо;
- у сфері протидії екстремізму: Резолюція 68/127 «Світ проти насильства та екстремізму» (2013 р.) [28, с. 51].

Підсумовуючи аналіз нормативних засобів забезпечення миру, можна відзначити, що існує значний перелік міжнародно-правових договорів, спрямованих на підтримання миру на планеті. Однак практика показує, що жоден з них не може повністю гарантувати безпеку та недоторканність учасників цих угод. Фактично, укладаючи такі договори, можна покладатися лише на авторитет і добросовісність сторін.

Однак, крім нормативних засобів, сьогодні активно використовуються організаційні методи забезпечення міжнародної безпеки. До них відносяться

створення державами систем колективної та індивідуальної безпеки, що мають на меті запобігання та припинення воєн.

На думку М. Буроменського, система індивідуальної безпеки держав є сукупністю індивідуальних гарантій, які використовує держава для забезпечення власної безпеки [44, с. 269]. Хоча держави визнали агресію міжнародним злочином і створили норми міжнародного права для визнання факту агресії, вони не відмовилися від власних засобів забезпечення безпеки, а міжнародно-правові інструменти використовують як додаткові гарантії.

Пошуки оптимальних механізмів попередження світових війн стали основою для введення концепції колективної безпеки в міжнародну практику. Колективна безпека передбачає систему спільних заходів держав усього світу або окремих регіонів, які запроваджені для усунення загроз миру та припинення актів агресії. Головною умовою колективної безпеки є наявність групи держав, об'єднаних спільними намірами та здатних розробляти військово-політичні заходи проти потенційного агресора.

Універсальна система колективної безпеки була створена в межах ООН, і головним її завданням є підтримка та зміцнення міжнародного миру і безпеки на основі спільних дій держав. Відповідно до Статуту ООН, основою підтримання миру є загально визнані принципи і норми міжнародного права, які мають здійснюватися Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки. Генеральна Асамблея може обговорювати будь-які питання, що стосуються міжнародного миру, а також надавати рекомендації державам і Раді Безпеки. Водночас, Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримання миру та безпеки (стаття 24 Статуту ООН). Це єдиний орган ООН, що має право ініціювати превентивні та примусові дії, зокрема використовуючи об'єднані збройні сили держав-членів ООН [59].

Крім того, у розділі VIII Статуту ООН передбачена можливість створення регіональних систем підтримання миру. Ці регіональні системи становлять частину глобальної системи безпеки й мають на меті підтримання

миру в певних регіонах. Однак їхня діяльність повинна відповідати цілям і принципам ООН, а також не виходити за межі визначеного регіону [59].

Конкретні системи колективної безпеки можуть суттєво відрізнятися одна від одної залежно від характеру міждержавних коаліцій та цілей, які ставлять перед собою їх учасники. Доволі часто в такі коаліції об'єднуються держави з подібним суспільно-політичним устроєм, спільною історією або цінностями (наприклад, НАТО або Європейський Союз). Однак, системи колективної безпеки також можуть формуватися і у відповідь на зовнішні загрози, що ставить під сумнів безпеку держав зовсім різного типу.

Північноатлантичний альянс (НАТО) націлений на забезпечення стабільності в трансатлантичній підсистемі міжнародних відносин та сприяє взаємодії між США і європейськими країнами у стратегічній сфері. Як зазначає О. Сергунін, НАТО гарантує законну військову присутність США в Європі, що допомагає запобігти глобальним конфліктам на континенті. Це твердження дійсно має право на життя, оскільки США чітко окреслюють свої лідерські позиції і наголошують на тому, що НАТО має бути основним гарантом європейської безпеки [69, с. 282].

Важливу роль у забезпеченні миру відіграє також і Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка об'єднує 57 держав з самої Європи, Центральної Азії та Північної Америки. Одна з найбільших регіональних міжнародних організацій з підтримання безпеки була офіційно створена 1 січня 1995 року, проте її формування розпочалося ще 1 серпня 1975 року із заснування Наради з безпеки і співробітництва в Європі. ОБСЄ займається врегулюванням конфліктів і кризових ситуацій у Європі, та виконує такі функції, як контроль за поширенням зброї, дипломатичне врегулювання конфліктів, сприяння економічній безпеці, захист прав людини та розвиток демократичних інститутів. Таким чином, діяльність ОБСЄ спрямована на справедливе врегулювання конфліктів та суперечок.

Діяльність ОБСЄ зазвичай охоплює регіони, у яких відбуваються збройні конфлікти, що підкреслює важливість її механізмів та інструментів

превентивної дипломатії. І хоча війна в Україні, на наш погляд, продемонструвала певну неефективність миротворчої діяльності ОБСЄ (варто лише згадати ситуацію навколо Запорізької АЕС), організація продовжує відігравати важливу роль у підтриманні стабільності в інших частинах Європи [42].

Окрім вже зазначених нами правових та організаційних засобів, важливу роль у забезпеченні міжнародної безпеки відіграють матеріальні засоби, зокрема заходи щодо роззброєння та обмеження озброєнь. Як зазначає М. Буроменський, міжнародне право не може повністю виключити можливість війни. І це твердження, нажаль, є доволі влучним, адже безпека держав на сьогодні залежить саме від рівня їх військового потенціалу. І лише приблизна рівність військових потужностей між державами, ймовірно може зменшити ризик збройних агресій [44, с. 269].

Роззброєння є широким комплексом узгоджених заходів, спрямованих на зменшення, а зрештою і ліквідацію матеріальних засобів ведення війни. На сьогодні роззброєння є принципом міжнародного права, який не зобов'язує держави обов'язково позбутися усієї зброї, але передбачає, що вони мають прагнути укласти договори про роззброєння.

Статут ООН відіграє ключову роль у питанні роззброєння. Відповідно до статті 26 Статуту, Рада Безпеки ООН несе відповідальність за систему регулювання озброєнь. Одним з найважливіших аспектів роззброєння є заборона та ліквідація зброї масового ураження. Однак повна заборона ядерної зброї на сьогодні, нажаль, є недосяжною метою. На практиці досягнення такої цілі можливе лише із часом, адже більшість ядерних держав вважають, що наявність такої зброї є важливим елементом гарантії їхньої безпеки [59].

Забезпечення міжнародної безпеки сьогодні значною мірою залежить від формування нового світового порядку та відповідного правопорядку. У сучасних умовах міжнародне право виходить на передній план як ключовий інструмент для встановлення стабільного правопорядку в складній системі міжнародних відносин. Воно стає важливим механізмом регулювання

міждержавних взаємовідносин, відіграючи вирішальну роль у запобіганні конфліктам та підтриманні миру.

Застосування збройної сили на основі права на самооборону є правомірним лише у разі збройного нападу. Стаття 51 Статуту ООН відкидає концепцію превентивної або розширеної самооборони, яка допускає використання сили у відповідь на загрозу нападу або дії агресії, що не досягають рівня збройного нападу. Водночас, використання збройної сили на території іншої держави для захисту громадян від реальної загрози їхньому життю або здоров'ю, або для припинення серйозних порушень прав людини, не вважається агресією, оскільки не порушує міжнародного миру і безпеки. Таке право може бути реалізоване в разі необхідності індивідуальної або колективної самооборони [59].

У контексті міжнародної безпеки інститут права на самооборону має на меті захист міжнародного миру та національної безпеки, а також суверенітету кожної держави. У сучасному міжнародному праві право на самооборону визнається як можливість держави застосовувати збройну силу лише для відбиття незаконного збройного нападу з боку іншої держави, що спрямований проти неї або іншої держави. Це ґрунтується на уявленні про міжнародний конфлікт як міждержавне протистояння.

Таким чином, питання підтримання миру та зміцнення міжнародної безпеки залишається надзвичайно актуальним у сучасному міжнародному праві. На сьогоднішній день існує безліч механізмів забезпечення міжнародної безпеки, проте, на жаль, не всі вони можуть гарантувати той рівень безпеки, якого прагнуть учасники міжнародних відносин.

Сучасна політика щодо забезпечення миру та безпеки спрямована, перш за все, на відмову від ядерної зброї, що повинно підвищити рівень міжнародної безпеки. Потрібно розробити принципово нові засоби забезпечення міжнародної безпеки виключно мирного характеру, що будуть спрямовані на запобігання збройним конфліктам, а не на їх вирішення постфактум. Це

дозволить автоматично гарантувати повну безпеку світової спільноти та значно зменшить потребу в ядерній зброї.

3.2 Основні моделі міжнародної безпеки у сучасному світі

Нагадаємо, що міжнародна безпека визначається як стан, коли немає явної або прихованої загрози конфліктів, або коли провідні держави світу чи колективні міжнародні інституції (міжнародні організації) здатні ефективно протидіяти таким загрозам. Вона виникає у результаті складної взаємодії багатьох держав, кожна з яких ставить на перше місце власну безпеку. У результаті в міжнародних відносинах формується певна система безпеки, до якої кожна держава змушена пристосовуватися.

Л. Літвін вважає, що модель міжнародної безпеки можна розглядати як сукупність концептів, мотивів, а також заходів та процедур, які забезпечують той чи інший рівень функціонування безпеки у світі [40, с. 108].

Р. Земба, розмірковуючи про національну безпеку, виділяє п'ять типів моделей міжнародної безпеки [76]:

1. Унілатеральна, яка реалізується через індивідуальні зусилля однієї держави. Таким чином, у межах цієї моделі кожна держава забезпечує власну безпеку самостійно, обираючи певний тип зовнішньої політики. Ця політика може включати прагнення до гегемонії, ізоляції, нейтралітету, позаблоковості чи навіть автаркії.

2. Модель рівноваги сил, яка ґрунтується на відсутності однозначного полюсу у міжнародній системі та принципі взаємності загрози. При такій моделі кожна із держав уже фактом свого існування та могутністю є загрозою для інших держав, а стабільність у стосунках між ними виникає із балансу загроз.

3. Блокова модель безпеки є наймасштабнішим варіантом рівноваги сил, адже стабільність у ній залежить від могутності блоків. Кожна держава прагне забезпечити свою безпеку через участь у діяльності одного з військово-

політичних блоків. Це дозволяє їй отримати гарантії допомоги у разі війни, але водночас накладає обов'язок враховувати ризик втягнення у збройний конфлікт відповідно до принципу «casus foederis» (колективної оборони). Порухення встановленого балансу сил між блоками, які є потенційними противниками, часто призводить до масштабних війн.

4. Модель колективної безпеки передбачає багатосторонні взаємні гарантії безпеки між державами, укладання відповідних міжнародних договорів і конвенцій, а також обов'язкове дотримання зобов'язань урядами держав. Спроба створити всезагальну колективну модель безпеки була розпочата Пактом Ліги Націй, підписаним 28 червня 1919 року. У його статтях визначено три основні елементи колективної безпеки:

1) акцептація всіма державами існуючого на момент підписання статус-кво і відмова від будь-яких змін у майбутньому;

2) колективні зусилля держав щодо збереження статус-кво як гарантії миру і стабільності у світі;

3) визнання понять «агресор» і «агресія» як ключових, що мали визначати репресивні заходи міжнародного співтовариства щодо таких держав і їх дій.

5. Коопераційна модель безпеки передбачає прагнення більшості держав світу до співпраці, яку їх політичні еліти вважають більш бажаною порівняно з конфронтацією. Це підхід до взаємодії між державами, де уряди дотримуються принципу «modus vivendi» (співіснування сторін з різними поглядами на певний об'єкт незгоди), заснованого на окремих угодах. Хоча ці угоди не визначають основоположні принципи взаємовідносин, вони створюють атмосферу довіри та дозволяють ефективну співпрацю з питань, що є спільним інтересом.

У посібнику «Міжнародна безпека та євроатлантична інтеграція України» виділяються такі моделі міжнародної безпеки:

1. Однополярна модель безпеки. Однополярна модель передбачає посилення системи НАТО, де провідною країною є США. НАТО має

забезпечувати стабільність у трансатлантичній підсистемі міжнародних відносин, гармонізувати відносини між США та європейськими державами в стратегічній сфері, підтримувати американську військову присутність у Європі та запобігати конфліктам на цьому континенті. Негативні аспекти цієї моделі включають те, що США не мають достатніх ресурсів для виконання ролі світового лідера. Американська суспільна думка також стримано ставиться до такої ролі, визнаючи, що вона потребує значних фінансових витрат. Інші центри сили, такі як ЄС, Японія і Китай, висловлюють своє неприйняття американського лідерства.

2. Союз великих держав. Модель міжнародної безпеки, заснована на союзі кількох великих держав («Концерт держав»), яка передбачає, що ці держави беруть на себе відповідальність за підтримання глобальної стабільності та запобігання, попередження і врегулювання локальних конфліктів. Позитивна сторона такої моделі полягає у кращій керованості та ефективності, оскільки в межах подібного об'єднання легше досягти розуміння і приймати рішення, ніж в організаціях з великою кількістю країн. Однак недоліком є дискримінаційне ставлення до малих та середніх держав. Система безпеки, що базується на диктаті кількох розвинутих країн, не буде легітимною та може не отримати підтримки світового товариства. Ефективність цієї моделі також може бути підірвана суперечками між великими країнами або виходом з союзу одного чи кількох членів.

3. Багатополярна модель. Частина вчених вважає, що після закінчення «холодної війни» утворилася не однополярна, а багатополярна система міжнародних відносин, де різні «центри сили» постійно конкурують один з одним. Такі центри включають ЄС, Японію, Китай, Росію, Індію та США. Недоліком цієї моделі є те, що постійна конкуренція між центрами сили може знижувати її ефективність. Це може призводити до конфліктів і постійного перерозподілу сфер впливу.

4. Глобальна, універсальна модель міжнародної безпеки. На думку деяких дослідників, міжнародна безпека може бути дієвою лише на

глобальному рівні, коли всі актори світового товариства беруть участь у її створенні [33, с. 41 – 42].

За іншими ознаками, виділяють такі моделі міжнародної безпеки:

1. Колективна модель безпеки. Поняття «колективна безпека» з'явилося у світовій політичній та дипломатичній практиці на межі 1920 – 30-х років, коли розпочалися спроби створити механізм запобігання новій світовій війні, в основному на основі Ліги Націй. Колективна безпека передбачає таку форму міждержавного співробітництва, при якій будь-який акт агресії проти одного з учасників системи розглядається як агресія проти всіх інших її учасників. Головними елементами колективної безпеки є наявність групи держав, об'єднаних загальною метою (захист власної безпеки), а також система військово-політичних заходів, спрямованих проти потенційного ворога або агресора.

Теоретики та практики розрізняють види колективної безпеки, які відрізняються типами міждержавних коаліцій та цілями, які ставлять перед собою учасники. Це можуть бути організації держав з подібним суспільно-політичним устроєм, спільними цінностями та історією, наприклад, НАТО, Варшавський договір або Європейський Союз.

Характерними особливостями моделі колективної безпеки є: універсальність (кожен член системи зобов'язаний діяти відповідно до вимог, необхідних для підтримки безпеки); автоматизм застосування санкцій (санкції проти агресора автоматично набирають чинності, коли виникає загроза, як це сталося, наприклад, під час нападу російської федерації на Україну); єдність у розумінні агресії та реагування на виклики (відсутність суперечностей серед учасників щодо того, що є агресією і як на неї потрібно реагувати).

2. Модель всезагальної безпеки. Поняття «всезагальна безпека» вперше з'явилося у 1982 році у доповіді Комісії ООН з питань безпеки і роззброєння під керівництвом У. Пальме. Ця концепція підкреслює багатовимірність міжнародної безпеки, включаючи не лише «жорстку» безпеку, що ґрунтується на військовій потужності, а й «м'яку» безпеку, яка охоплює невійськові засоби

захисту. Вона також враховує законні інтереси не тільки невеликої групи держав, але й усіх членів світової спільноти.

Після публікації роботи Джозефа С. Ная «М'яка сила. Складові успіху у світовій політиці» у дослідженнях із проблем безпеки поступово утвердилися поняття «м'якої» та «жорсткої» безпеки. «Жорстка безпека» базується на військовій силі та обороноздатності держави, тоді як «м'яка безпека» включає невійськові засоби забезпечення безпеки людини та громадянського суспільства. Інституційною основою загальної безпеки повинні бути не стільки військово-політичні альянси, скільки глобальні організації, такі як ООН.

3. Модель кооперативної безпеки. Модель кооперативної безпеки віддає перевагу мирним і політичним засобам вирішення спірних питань, проте не виключає застосування військової сили. Вона розглядає військову силу не тільки як крайній засіб, але й як інструмент дипломатії та миротворчої діяльності. Ця модель заохочує співробітництво та контакти між державами з різними суспільними та цивілізаційними системами, одночасно використовуючи існуючі військово-політичні союзи для вирішення конкретних питань [33, с. 42 – 43].

Натомість український дослідник О. Коломієць пропонує три такі моделі міжнародної безпеки: глобальна, регіональна та національна [31; 32, с. 3]. Глобальна модель міжнародної безпеки представляє собою систему наддержавних утворень у вигляді різноманітних військово-економіко-політичних блоків, що формують безпекові структури та інститути регіонального та глобального рівнів міжнародної безпеки.

Зазначені особливості глобальної безпеки проявляються через залучення до механізмів забезпечення міжнародної безпеки спільних колективних військових об'єднань, об'єднаних підрозділів правоохоронних органів, міждержавних судів зі спеціальним статусом, а також створення наддержавних органів державної влади й управління [31, с. 10].

До регіональних моделей безпеки автор відносить безпекові моделі міжнародних організацій, військово-політичних та економічних союзів і блоків, що формують систему регіональної безпеки. Це, наприклад, АСЕАН, Африканський Союз і т.ін. [31, с. 10].

Країни-учасниці АСЕАН продемонстрували здатність просувати свої національні інтереси, використовуючи методи «пасивного опору», не вступаючи при цьому в конфлікти із провідними світовими державами. Політика безпеки Африканського Союзу свідчить, що його країни-учасниці взяли за основу підхід, подібний до політики безпеки і оборони Євросоюзу. Таким чином, Концепцію безпеки Африканського Союзу можна вважати частиною геополітичних моделей міжнародної безпеки, з огляду на прагнення континентальних еліт досягти аналогії з політикою і структурою ЄС [31, с. 10 – 11].

Натомість, модель національної безпеки характеризується такими особливостями як: демонстрація військової потужності; належне фінансування оборонно-безпекового комплексу; сильна економіка та високий рівень життя; захист економічної та інформаційної безпеки; орієнтація на збереження й зміцнення домінуючих позицій. Вона включає стратегію «стримуючого потенціалу» та гасло «хочеш миру – готуйся до війни». Така модель також передбачає участь у програмах на кшталт «Партнерство заради миру», входження до військово-політичних блоків, постійний моніторинг і протидію загрозам, поширення власних цінностей та значну роль дипломатії. Важливу функцію виконують розвідка і контррозвідка. Ця модель властива таким державам, як Великобританія та США [40, с. 108].

У моделі національної безпеки регіонального лідерства головним завданням є політичне домінування у певному регіоні, а також функціонування як одного з полюсів у багатополлярному світі. Характерні риси цієї моделі включають адекватне фінансування оборонного комплексу, партнерські відносини з іншими державами, високий технологічний потенціал, підтримку миру в регіоні та орієнтацію на демократичні та

консенсусні взаємодії. Ця модель притаманна таким державам, як Бразилія та Франція [40, с. 108].

Таким чином, можемо зробити висновки, що на сьогоднішній день серед дослідників не існує єдиної думки щодо класифікації моделей міжнародної безпеки. Проте, можна констатувати, що організація світової безпеки та її розвиток не підкоряються суворим законам, адже безпека кожної держави визначається рівнем її розвитку, особливо це стосується сфери оборони.

3.3 Роль та місце України у міжнародному безпековому просторі

У сучасних умовах розвитку міжнародних відносин, серед багатьох чинників, які безпосередньо впливають на перспективи співпраці між Україною та іншими країнами (блоками, союзами) варто відзначити те, що фактично жодна країна світу не може самостійно протистояти сучасним викликам та загрозам. Водночас, варто відзначити, що сьогодні саме Європейський Союз (ЄС) та Організація Північноатлантичного договору (НАТО) по суті беруть на себе всю відповідальність за безпеку на європейському континенті.

Питання співпраці України із ЄС та НАТО у сфері безпеки обумовлені розв'язанням російською федерацією повномасштабної війни проти нашої держави, а також потребою для України, яка претендує на активну участь у вирішенні безпекових викликів у Європі.

Як відомо, ЄС та Україна нині мають спільний кордон, та як безпосередні сусіди повинні посилювати свій політичний та економічний взаємозв'язок, насамперед у безпековій сфері, зважаючи на агресію росії, та накопичення нею зброї, у тому числі, й на кордоні з Європейським Союзом та країн-членів НАТО.

Безперечно, співпраця України з Європейським Союзом у сфері безпеки буде ефективнішою за умови, що наша держава збереже свій суверенітет, включаючи територіальну цілісність, і продовжить дотримуватися демократичного шляху розвитку та європейської інтеграції. Враховуючи наявні безпекові ризики, пріоритетним завданням для України є зміцнення власного оборонного потенціалу, що є важливим як для нашої країни, так і для ЄС в цілому, а також активна інтеграція у різні безпекові програми та структури Євросоюзу [21, с. 10].

Зміни в геополітичній та безпековій ситуації поблизу кордонів ЄС, спричинені новими збройними конфліктами на сході Європи та на Близькому Сході, а також агресивною зовнішньою політикою росії, спонукали ЄС розробити нове комплексне бачення своєї зовнішньої та безпекової політики. Таким чином, 28 червня 2016 року на засіданні Європейської Ради було затверджено Глобальну стратегію зовнішньої та безпекової політики ЄС «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа» [12].

Відповідно до Глобальної Стратегії, пріоритетними напрямками майбутніх заходів є:

1. Безпекова політика Європейського Союзу. Задля досягнення та підвищення добробуту громадян країн-членів і східноєвропейських сусідів, ЄС має вживати заходів для протидії терористичним загрозам, економічній нестабільності, зміні клімату та будь-яким викликам у сфері енергетики. Глобальна Стратегія передбачає, що задля підтримання міжнародного миру та безпеки, держави-члени ЄС повинні об'єднувати свої зусилля для виконання зобов'язань, зафіксованих у чинних міжнародних договорах. Важливу роль тут відіграє співпраця Європейського Союзу зі своїми стратегічними партнерами, зокрема з НАТО та іншими регіональними міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ, Рада Європи тощо.

2. Політика зміцнення держав на сході та півдні Європейського Союзу. Глобальна Стратегія підкреслює, що зміцнення країн на сході та півдні Європейського Союзу та в інших регіонах світу є важливим для інтересів ЄС.

У межах політики добросусідства багато держав отримують можливість розширювати співпрацю з ЄС у таких сферах, як безпека та оборона, державне управління, економіка, соціальні питання, енергетична безпека, зміни клімату. Також увага приділяється спільній розробці ефективної політики у сфері міграції, яка буде корисною як для Європи, так і для її партнерів.

3. Комплексний підхід ЄС до існуючих конфліктів. Участь Європейського Союзу у забезпеченні міжнародного миру та безпеки повинна базуватися на комплексному підході, який передбачає узгоджене використання всіх інструментів політики ЄС. Євросоюз має діяти всебічно, оскільки поточні збройні протистояння (Україна, Грузія, Сирія тощо), мають кілька вимірів та відбуваються на місцевому, національному, регіональному й глобальному рівнях. Жоден конфлікт неможливо вирішити ізольовано, тому ЄС має сприяти та розвивати ефективну співпрацю з партнерами – як з іншими державами, так і з міжнародними організаціями.

4. Колективний регіональний устрій. У сучасних умовах розвитку міжнародних відносин, коли зіштовхуються глобальний тиск і місцева опозиція, європейська регіональна динаміка набуває більшої значущості та стає пріоритетною. Для ефективного управління безпекою, отримання економічних переваг від процесів глобалізації та глибшого розуміння культур й ідентичностей слід розширити використання добровільних форм державної підтримки. У різних регіонах, таких як Європа, Середземномор'я, Близький Схід, Африка та інші, ЄС повинен залишатися неупередженим у досягненні своїх визначених пріоритетів, що є ключовими для досягнення кінцевих цілей.

5. Глобальне управління у XXI столітті. ЄС прагне встановити міжнародний правопорядок, заснований на принципах і нормах сучасного міжнародного права, що гарантує всебічне дотримання прав і свобод людини та мирне вирішення міжнародних конфліктів. Такий підхід, безумовно, сприятиме зміцненню ролі ООН як універсальної основи міжнародної системи, побудованої на міжнародно-правових засадах, а також розвитку співпраці з іншими міжнародними організаціями та окремими державами [12].

Також варто підкреслити, що згідно з Глобальною Стратегією, Європейський Союз позиціонується як ключовий світовий лідер та захисник європейських цінностей. Водночас, Стратегія також підкреслює відповідальність інших міжнародних організацій, таких як НАТО та ОБСЄ, у підтримці глобальної безпеки та стабільності [12].

Таким чином, для України співпраця з Європейським Союзом відкриває можливості для інтеграції у європейську спільноту, потужні безпекові структури та, паралельно, посилює власну обороноздатність. Така співпраця є взаємовигідним процесом, адже, з одного боку, Україна теж робить свій внесок у безпеку європейського регіону (насамперед, стримуючи армію росії від нападу на країни ЄС), а з іншого, у процесі спільних навчань та тренувань отримує необхідний практичний досвід.

Тож, очевидно, що першочерговим внеском України для забезпечення безпеки у Європі є зміцнення власної обороноздатності, а також протистояння та стримування російської агресії. Отже, з огляду на географічне розташування України, її глибоке розуміння ситуації у Східній Європі, практичний досвід протистояння російській агресії за роки окупації Донбасу та Криму, а також повномасштабного вторгнення, та розроблені механізми протидії гібридним загрозам, у майбутньому Україна має вагомні шанси стати активним учасником зовнішньополітичної та безпекової діяльності Європейського Союзу. Україна також у майбутньому зможе брати участь у місіях та операціях ЄС, подібно до того, як це роблять Швейцарія та Норвегія [21, с. 12].

Інтегрування України до європейської системи безпеки та оборони забезпечується закріпленням у національному законодавстві зовнішньополітичного курсу держави на європейську інтеграцію. Так, у преамбулі Конституції України підкреслюється незворотність європейського та євроатлантичного курсу країни. Відповідно до пункту 3 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 2018 року, серед основних національних інтересів визначено інтеграцію нашої держави до європейського

політичного, економічного, безпекового та правового простору, здобуття членства в ЄС та НАТО, а також розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. При цьому, ключовим принципом формування державної політики у сферах національної безпеки та оборони є дотримання норм міжнародного права, участь в міжнародних зусиллях з підтримання миру та безпеки, а також у колективних системах міжнародної безпеки [23]. Окрім того, згідно зі статтею 32 «Стратегії забезпечення державної безпеки» 2022 року, серед пріоритетів національних інтересів України та забезпечення її безпеки є інтеграція сектору безпеки та оборони в євроатлантичний безпековий простір [66].

Важливо також звернути увагу на той факт, що перелік загроз, визначених у «Стратегії забезпечення державної безпеки» [66] практично співпадає із переліком загроз для держав-членів ЄС, що передбачені у Глобальній Стратегії зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа». Вважається, що така близькість у підходах між Україною та ЄС щодо визначення основних стратегічних інтересів та сприйняття існуючих криз та загроз створює сприятливі умови для налагодження й розвитку взаємовигідної співпраці у питаннях безпеки.

На сьогодні Європейський Союз можна розглядати як неформальну регіональну міжнародну організацію колективної безпеки та оборони. І якщо Україна продовжить досягати прогресу на шляху євроінтеграції, то у майбутньому може виникнути питання про її повне членство в ЄС. До того часу безпековий статус Євросоюзу, ймовірно, буде вже достатньо формалізованим, що дозволить Україні отримати повноцінні безпекові гарантії, яких вона раніше не мала.

Варто відзначити, що активізація співпраці України та ЄС у секторі безпеки та оборони відбулася ще до початку російського вторгнення. Це стосується, насамперед, таких аспектів, як використання української транспортної авіації, участь українських підрозділів у миротворчих та

гуманітарних операціях під егідою ЄС, залучення України до формування бойових тактичних груп ЄС, поглиблення військово-технічного виробництва, а також взаємодії правоохоронних органів у протидії нелегальній міграції, організованій злочинності, кіберзлочинності та незаконному обігу наркотиків.

Із моменту збройного вторгнення російської федерації на територію України безпекова та оборонна політика ЄС зазнала кардинальних змін. Війна в Україні остаточно продемонструвала рівень загрози від російської федерації, особливо у сфері ядерного та енергетичного тероризму. За словами Президента Брюссельської школи врядування Карела де Гухта, російсько-українська війна змінила підходи до безпеки та оборони в ЄС і НАТО. На перший план вийшли питання стримування та територіальної оборони, водночас відбувається глобальне геополітичне суперництво. Російська агресія проти України посилила співпрацю між ЄС і НАТО, що включає не лише тренувальні програми, але й обговорення та дії у сфері безпеки та оборони. НАТО збільшило свою присутність у Центральній та Східній Європі [21, с. 15].

Одним із ключових питань, що постали після 24 лютого 2022 року, є енергетична безпека. Відмова Європи від російських енергоресурсів стала необхідністю, оскільки стало очевидно, що російська федерація використовує енергетичний сектор як інструмент для здобуття зовнішньополітичного впливу на Захід.

Розв'язання росією війни проти України, безумовно, змусило держав-членів ЄС збільшити витрати на оборону. Вони ухвалили рішення збільшити витрати на оборону, але перш за все, вирішили спрямувати ці витрати на спільні проєкти. Деякі країни, такі як Німеччина, вже прийняли важливі заходи в цьому напрямку, виділивши додаткові 100 мільярдів євро на оборону в 2022 році, а також підвищивши оборонний бюджет до понад 2% ВВП починаючи із 2024 року. Такі витрати повинні бути збільшені в усіх країнах, де оборонні видатки залишаються занадто низькими. Хоча це важкі рішення в умовах

високого державного боргу та обмежених ресурсів, росія не залишила Євросоюзу іншого вибору.

Із поверненням війни на європейську землю всі держави-члени ЄС повинні активніше брати на себе відповідальність за власну безпеку. Новий стратегічний курс, підготовлений Високим представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозепом Боррелем, був ухвалений Радою закордонних справ 21 березня 2022 року. Це рішення забезпечить основу для ефективного та скоординованого використання додаткових коштів у межах ЄС, гарантуючи повну взаємодоповнюваність з НАТО.

Водночас, Європейський Союз повністю усвідомлює, що війна в Україні матиме серйозні наслідки для країн із ринковою економікою, що формується, а також для країн, що розвиваються і є імпортерами енергоносіїв. Ці країни можуть постраждати навіть більше, ніж держави-члени ЄС, через зростання цін на викопне паливо. Проблема стосується не лише енергетичного сектору. Війна значно впливає також на ринок зерна, пшениці, кукурудзи, соняшника та добрив, основними експортерами яких нині є росія та Україна. Ціни на ці основні сільськогосподарські продукти, які вже є доволі високими, ймовірно, зростатимуть і надалі, що може призвести до серйозних проблем та політичної нестабільності навіть у межах Європейського Союзу. Тож ЄС активно допомагає Україні боротися проти російської агресії. Від початку 2022 року нашій державі було надано більше 10 пакетів військової допомоги, завдяки чому загальна сума коштів, наданих нам від ЄС як для летальної, так і нелетальної зброї, перевищила суму 22 мільярди доларів США [57].

Варто підкреслити, що рівень взаємодії України та ЄС у питаннях безпеки напряму залежить і від самої України. Внутрішній суспільний конфлікт в країні, обумовлений політичними, економічними та соціальними проблемами, високим рівнем корупції, порушенням прав і свобод людини, а також неефективне державне управління і недостатнє фінансування сектору безпеки та оборони, низький рівень демократичного цивільного контролю та низька довіра населення до правоохоронних органів та влади призвели до

зниження ефективності національного сектору безпеки та оборони. Ці фактори суттєво сповільнюють ефективність і обмежують можливості співпраці України з Європейським Союзом у питаннях Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), а також стримують розвиток цього співробітництва в політичній, економічній, соціальній, безпековій та військовій сферах.

Проте, незважаючи на це, поза всяким сумнівом, можна стверджувати, що безпека держав-членів ЄС сьогодні напряму пов'язана з військово-політичною ситуацією в Україні. Водночас, саме завдяки Україні, та спільно з нею, Європейський Союз зміг відновити свої оборонні спроможності та суттєво просунути вперед у сфері безпекової політики. Аналіз документів щодо Східного партнерства свідчить про те, що ЄС зберіг усі раніше прийняті пріоритети для безпеки держав цього регіону, логічно доповнивши їх питаннями кібербезпеки, протидії гібридним загрозам, хімічним та біологічним загрозам, надзвичайним ситуаціям, воєнною допомогою тощо [52, с. 293].

Очевидно, що подальше співробітництво України з Європейським Союзом буде засноване на всебічній підтримці нашої держави у питаннях суверенітету, територіальної цілісності, захисту національних інтересів, а також забезпечення державної безпеки та безпеки українських громадян. Водночас, Україна має продовжувати підтримувати політику ЄС, дотримуватись європейських цінностей та стати надійним провідником цих цінностей у регіональному безпековому та оборонному вимірах. Українська влада розглядає членство в Північноатлантичному альянсі як ключовий інструмент для забезпечення міжнародних безпекових гарантій для нашої держави. З 12 червня 2020 року Україна приєдналася до Програми розширених можливостей НАТО, що стало важливим кроком на шляху до вступу.

Однак, до 2022 року перспективи членства України в НАТО залишалися малоімовірними в очах західних лідерів. Проте широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило глобальну

нестабільність і суттєво вплинуло на можливості руху нашої держави в напрямку до НАТО [2, с. 105].

Варто зазначити, що риторика НАТО щодо України змінюється протягом російсько-української війни. Так, наприклад, у перші місяці повномасштабного вторгнення лідери Північноатлантичного альянсу заявляли про неприпустимість ескалації конфлікту, не вірили в те, що Україна може дати відсіч ворогу, та вважали неможливим поставки важкої зброї для наших Збройних Сил. Проте вже через кілька місяців риторика про так звану «непереможну другу армію світу» розвіялася, а НАТО, завдяки Україні, набагато впевненіше стало себе позиціонувати перед росією. Останнє стало підсилюватися поставками в Україні сучасної, потужної зброї.

На превеликий жаль, під час війни вступ України до НАТО залишається неможливим, оскільки це автоматично залучить усіх членів Альянсу до конфлікту, що може призвести до ризику ядерної війни. Хоча деякі українці сподіваються на такий сценарій, ця перспектива залишається нереальною з огляду на серйозні наслідки. Однак генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наголошує на необхідності надання широкої військово-технічної допомоги Україні з боку держав-членів НАТО. Це має допомогти нам перемогти у війні з росією і таким чином знизити загрозу нападу для Європи та світу в цілому [2, с. 106].

Деякі експерти вважають, що Україна вже де-факто інтегрована в НАТО, і залишилося лише юридично закріпити цей статус. Офіційні відносини України з НАТО були встановлені у 1992 році, що стало початком тривалої співпраці та реформ у сфері оборони. Зокрема, українські Збройні Сили вже освоїли понад 300 стандартів НАТО, а статус «партнера з розширеними можливостями» надав Україні доступ до західної розвідки, що є важливим фактором у нинішніх умовах війни.

Вступ України до НАТО, перспектива якого стала набагато реальнішою із повномасштабним вторгненням росії, обіцяє суттєві переваги для нашої країни. Найважливішими є гарантії міжнародної безпеки, що надаються

країнам-членам НАТО: агресія проти одного члена вважається агресією проти всього Альянсу. Це суттєво знижує ймовірність нападу з боку будь-якої іншої країни. Крім того, членство в НАТО сприятиме зміцненню політичної незалежності та підвищенню міжнародної суб'єктності України на світовій арені. Важливо відзначити, що вступ до НАТО не обов'язково означатиме розміщення військових баз Альянсу на території України, оскільки Україна вже значно зміцнила свій військовий потенціал. Це дозволить насамперед нашій країні гарантувати безпеку громадян завдяки статусу повноправного члена НАТО [65].

Швидкість інтеграції України до НАТО залишається непередбачуваною, оскільки багато чого залежить саме від подій на полі бою. Водночас українська дипломатія відіграє ключову роль у забезпеченні постачання сучасної зброї для Збройних Сил України, що може вплинути на майбутнє членство країни в Альянсі.

Висновки до 3 розділу

Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це комплекс правових та інших механізмів, що базуються на основних принципах міжнародного права і спрямовані на підтримку миру та запобігання війнам. Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки умовно поділяються на три категорії: нормативні (Статут ООН, Паризький договір, Декларація Зборів Ліги Націй, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, Будапештський меморандум та інші міжнародні акти ООН), організаційні (системи колективної та індивідуальної безпеки) та матеріальні (застосування зброї як самооборона, а також заходи щодо роззброєння та обмеження озброєнь).

На сьогоднішній день серед дослідників не існує єдиної думки щодо класифікації моделей міжнародної безпеки. Так, одні вчені виділяють такі моделі міжнародної безпеки, як: унілатеральна, модель рівноваги сил, блокова модель, а також моделі колективної та коопераційної безпеки. З іншого боку, виокремлюють однополярну та багатополярну моделі, союз великих держав, а також глобальну, національну та регіональну моделі. Проте, можна констатувати, що організація світової безпеки та її розвиток не підкоряються

суворим законам, адже безпека кожної держави визначається рівнем її розвитку, особливо це стосується сфери оборони.

Сьогодні наша держава активно співпрацює із ЄС та НАТО, адже саме вони беруть на себе всю відповідальність за безпеку на європейському континенті. Водночас, питання співпраці України із ЄС та НАТО у сфері безпеки обумовлені розв'язанням російською федерацією повномасштабної війни проти нашої держави, а також потребою для України, яка претендує на активну участь у вирішенні безпекових викликів у Європі.

Для України співпраця з Європейським Союзом відкриває можливості для інтеграції у європейську спільноту, потужні безпекові структури та, паралельно, посилює власну обороноздатність. Така співпраця є взаємовигідним процесом, адже, з одного боку, Україна теж робить свій внесок у забезпечення безпеки європейського регіону (насамперед, стримуючи армію росії від нападу на країни ЄС), а з іншого, у процесі спільних навчань та тренувань отримує необхідний практичний досвід.

Якщо говорити про союзництво нашої держави із НАТО, то швидкість інтеграції до Альянсу залишається непередбачуваною, адже багато чого залежить саме від успіхів наших ЗСУ на полі бою. Водночас українська дипломатія відіграє ключову роль у забезпеченні постачання сучасної зброї для Збройних Сил України, що може вплинути на майбутнє членство країни в Альянсі.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати написання магістерської роботи, можемо зробити такі висновки:

1. Міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови загального миру, виключається загроза війни чи військових конфліктів та зберігається умова рівноправних відносин між державами. При цьому поняття «міжнародна безпека» характеризується не просто відсутністю війн, збройних конфліктів, чи підтриманням військово-стратегічної рівноваги, а й спроможністю міжнародної спільноти ефективно та вчасно виявляти й усувати будь-які виникаючі глобальні загрози. Органами, що покликані забезпечувати міжнародну безпеку, є: Організація Об'єднаних Націй, Організація Американських держав, Організація Африканської єдності, Ліга арабських держав, Організація Північноатлантичного договору, Організація з безпеки та співпраці у Європі та ін. Основними загрозами міжнародній безпеці на сьогоднішній день є такі: міждержавні та внутрішні збройні конфлікти (війни), тероризм, розповсюдження ядерної зброї, економіко-соціальні (тотальне безробіття, демографічна криза, руйнування моральних цінностей, економічна відсталість деяких країн тощо) та екологічні

проблеми (виснаження природних ресурсів, екологічна деградація планети), поширення інфекційних хвороб та епідемії (пандемії).

2. Існує чотири базові концепції міжнародної безпеки: концепція рівноваги/балансу сил (balance of power); концепція глобальної/спільної/всеосяжної безпеки (common security); концепція колективної безпеки (collective security); концепція кооперативної безпеки (cooperative security). Серед сучасних концепцій міжнародної безпеки концепція балансу сил вважається найбільш поширеною та всеосяжною. Ця концепція спрямована на організацію координації дій міжнародних суб'єктів (держав або інших угруповань), з метою урівноваження їх військових потенціалів. Проте це не означає, що держави не стежать за зміцненням власних сил. Концепція рівноваги сил поєднує дві протилежні функції: забезпечення стабільності у відносинах міжнародних суб'єктів (міждержавних або союзних) та запобігання домінуванню одного суб'єкта над іншим, що може викликати порушення рівноваги. Система міжнародної безпеки – це комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових та суспільних заходів, які спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав та народів. Система загальної міжнародної безпеки включає широкий спектр політичних та міжнародно-правових засобів для забезпечення безпеки на всесвітньому та регіональному рівнях. Серед них особливе місце займають мирні механізми врегулювання міжнародних конфліктів та послуги посередництва.

3. Міжетнічний конфлікт – це зіткнення між представниками різних етнічних спільнот, організованими рухами, групами та навіть окремими особами. Міжетнічних конфліктів на сьогодні чимало (Іспанія (баски), Північна Ірландія (конфлікт між католицькими і протестантськими громадами) тощо). Надзвичайно небезпечними та складними є і міжетнічні конфлікти у країнах ісламського світу, адже більшість їх жителів – мусульмани, що постійно сперечаються між собою та мають значну розбіжність інтересів. Наразі у багатьох країнах ісламського світу

спостерігається саме радикальний іслам, що передбачає застосування насилля, залякування та екстремізму (Афганістан, Ірак, Лівія, Сирія, Ємен, Лівія тощо), через що і виникають різного роду міжетнічні та релігійні конфлікти у всередині мусульманських країн.

Територіальний конфлікт – це конфлікт, заснований на територіальних суперечностях (захоплення чужих чи звільнення власних територій). Як свідчать історичні факти, більшість територіальних конфліктів вирішувалася силовими методами. Наразі у світі спостерігається значна кількість територіальних конфліктів, і цей список, нажаль, постійно поповнюється (Палестина, Сектор Газа, Південна та Північна Корея, Китай і Тайвань, Індія та Пакистан, росія та Україна тощо).

4. Ще однією глобальною загрозою людства є розповсюдження небезпечних інфекцій та вірусів. Так, наприклад, на початку 2020 року через поширення коронавірусної інфекції COVID-19 було оголошено Всесвітньою організацією охорони здоров'я глобальну пандемію. І до сьогодні, всупереч тому, що було розроблено ефективні протоколи лікування ковіду, винайшли вакцини від COVID-19, на всій планеті від коронавірусу померли більше ніж 7 мільйонів людей. Варто також зазначити, що пандемія COVID-19 – це не лише глобальна криза в галузі охорони здоров'я, але і зміна ігор у міжнародному мирі та безпеці. Вона відкрила крихкість людства та виявила системну нерівність, що викликає напругу в суспільствах і може призвести до поширення тероризму та екстремізму. Порушення ланцюгів постачання, протекціонізм і зростаючий націоналізм також призвели до напруги в міжнародних відносинах. Ця пандемія стала системним викликом для всіх країн, включаючи провідних учасників міжнародних відносин, таких як США, ЄС та Китай.

5. Тероризм – це особлива протиправна форма насильства, що спрямована на залякування або примус певної групи людей, громадськості, урядів чи організацій для досягнення політичних, релігійних, ідеологічних або інших цілей. Причинами виникнення та поширення тероризму є: зміцнення

ролі релігії у багатьох країнах світу; зростання транснаціональної організованої злочинності; наслідки науково-технічного прогресу та поширення глобальних інформаційних технологій; швидкі темпи урбанізації.

Сучасному тероризму притаманні такі ознаки: зростання кількості терористичних актів, їх цинічність та жорстокість виконання; масштабність наслідків акцій та значна кількість жертв; високий рівень фінансування терористичної діяльності; використання різними державами окремих терористичних угруповань для розширення сфер геополітичного впливу; участь міжнародних терористичних організацій у поширенні свого впливу на інші регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв та корисних копалин; професіоналізм терористів, що зростає з кожним випадком їх участі у різних конфліктах; активізація спроб заволодіти зброєю масового знищення; зв'язок терористів із найманцями; зростання технічної оснащеності найнебезпечніших терористичних угруповань; налагодження стійких зв'язків між терористичними організаціями й транснаціональною організованою злочинністю; виникнення нових видів тероризму, зокрема інформаційного й віртуального (кібертероризму); зростання терористичних атак з терористами-смертниками – «самовбивчий тероризм»; спроби лідерів окремих терористичних організацій надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби.

6. Основними соціально-економічними викликами XXI століття є: недостатня ефективність гілок влади та суперечності у законодавстві, що регулює економічний розвиток, через що виникають проблеми із переходом до ринкової економіки та створенням конкурентного середовища; низька оплата праці, що призводить до низької платоспроможності населення та недостатньої мотивації для підвищення кваліфікації, а також зростання бідності та безробіття; незбалансованість сектору фінансів, низька капіталізація банків, недостатній розвиток фондового ринку тощо; тінізація економіки та корупція; демографічна криза.

7. Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це комплекс правових та інших механізмів, що базуються на основних принципах міжнародного права і спрямовані на підтримку миру та запобігання війнам. Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки умовно поділяються на три категорії: нормативні (Статут ООН, Паризький договір, Декларація Зборів Ліги Націй, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, Будапештський меморандум та інші міжнародні акти ООН), організаційні (системи колективної та індивідуальної безпеки) та матеріальні (застосування зброї як самооборона, а також заходи щодо роззброєння та обмеження озброєнь).

8. На сьогоднішній день серед дослідників не існує єдиної думки щодо класифікації моделей міжнародної безпеки. Так, одні вчені виділяють такі моделі міжнародної безпеки, як: унілатеральна, модель рівноваги сил, блокова модель, а також моделі колективної та коопераційної безпеки. З іншого боку, виокремлюють однополярну та багатополарну моделі, союз великих держав, а також глобальну, національну та регіональну моделі. Проте, можна констатувати, що організація світової безпеки та її розвиток не підкоряються суворим законам, адже безпека кожної держави визначається рівнем її розвитку, особливо це стосується сфери оборони.

9. Сьогодні наша держава активно співпрацює із ЄС та НАТО, адже саме вони беруть на себе всю відповідальність за безпеку на європейському континенті. Водночас, питання співпраці України із ЄС та НАТО у сфері безпеки обумовлені розв'язанням російською федерацією повномасштабної війни проти нашої держави, а також потребою для України, яка претендує на активну участь у вирішенні безпекових викликів у Європі. Для України співпраця з Європейським Союзом відкриває можливості для інтеграції у європейську спільноту, потужні безпекові структури та, паралельно, посилює власну обороноздатність. Така співпраця є взаємовигідним процесом, адже, з одного боку, Україна теж робить свій внесок у забезпечення безпеки європейського регіону (насамперед, стримуючи армію росії від нападу на

країни ЄС), а з іншого, у процесі спільних навчань та тренувань отримує необхідний практичний досвід.

Якщо говорити про союзництво нашої держави із НАТО, то швидкість інтеграції до Альянсу залишається непередбачуваною, адже багато чого залежить саме від успіхів наших ЗСУ на полі бою. Водночас українська дипломатія відіграє ключову роль у забезпеченні постачання сучасної зброї для Збройних Сил України, що може вплинути на майбутнє членство країни в Альянсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І., Ситник Г. П., Смолянчук В. Ф. Глобальна та національна безпека: Київ: НАДУ, 2016. 784 с.
2. Авраменко Т. О. Реалізація перспектив вступу України в НАТО. Україна в умовах формування нового світового порядку: зб. матеріалів XXXV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.). М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. асоц. політологів. Харків: Право, 2023. С. 105 – 107.
3. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.
4. Бисага Ю. М., Дешко Л. М., Нечипорук Г. Ю. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Електронне видання «Порівняльно-аналітичне право». 2020. № 4. С. 43 – 49.
5. Білас І. Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2001. С. 34 – 39.

6. Бодрук О. С. Система національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991 – 2001 роки: автореферат дисертації. Київ, 2003. 24 с.
7. Васильєв Г. Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 2(21). С. 155 – 166.
8. Веселовський А. І., Александров О. С., Орлик В. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток глобальних процесів розвитку системи міжнародних відносин. Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. С. 1 – 4.
9. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Центр Разумкова. Проєкт «Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання» за підтримки МЗС Нідерландів. Київ, 2019. 144 с.
10. Вінокур О. Я., Шевчук З. Ю. Система міжнародної (колективної) безпеки. 2019. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35826/Vinokur_Shevchuk.pdf?sequence=1.
11. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 42 – 46.
12. Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України. Результати експертного опитування. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Survey_EUGS-Ukraine_Ukr.pdf.
13. Глобальна та національна безпека: підручник. За заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.
14. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
15. Даник Ю. Г. Актуальні питання національної безпеки та особливості їх прояву на регіональному рівні. Актуальні проблеми державного управління. Харків, 2005. № 2 (1). С. 178 – 185.

16. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія. Харків: Право, 2013. 295 с.
17. Дирда А. М. Поняття та принципи міжнародної безпеки. Грані права: ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 92 – 94.
18. Дорошенко А. Терор і тероризм. Політика і час. 1997. № 8 – 9. С. 20 – 26.
19. Дужич Л. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ, 2010. Вип. 88. Ч. 1. С. 114 – 115.
20. Жукорська Я. М. Пандемія COVID-19 та її можливі наслідки для системи ООН. Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 444 – 447.
21. Загуменна Ю. О. Правові засади безпекової політики України в умовах Євроінтеграції. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2023. № 4. Т. 34 (73). С. 8 – 15.
22. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
23. Закон України «Про національну безпеку України» станом на 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
24. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. Львів: Світ, 1995. 143 с.
25. Камінський Є. Міжнародна безпека у ХХІ столітті: загальний прогноз. Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. 2001. Вип. 15. С. 2 – 15.
26. Кінаш Н. Б. Міжнародна безпека як умова плюралістичної демократії. Європейський вибір України, розвиток науки та національна

безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С 425 – 427.

27. Кінаш Н. Б. Міжнародна безпека як фактор формування національної безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 562 – 564.

28. Кобко Є. В. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України. Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 7. С. 47 – 54.

29. Ковальова К. І., Богадьорова Л. М. Міжнародні конфлікти: сутність, причини виникнення, шляхи розв'язання. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Географія. Чернівці, 2018. Випуск №.795 С. 63 – 67.

30. Козярьська А. О. Поняття безпеки в теорії і практиці міжнародного права. Актуальні питання реформування правової системи України. Луцьк, 2007. Т. 1. С. 202 – 207.

31. Коломієць О. В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія. Київ: Вид-во КиМУ, 2013. 427 с.

32. Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: автореф. дис. д. політ. наук: 23.00.04. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 38 с.

33. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Міжнародна безпека та євроатлантична інтеграція України»: навч. посіб. для змішаної та дистанційної форм навчання здобувачів першого рівня вищої освіти (бакалаврський) всіх спеціальностей ІСЗЗІ КПП ім. Ігоря Сікорського. Уклад. В. О. Ананьїн, В. В. Горлинський, О. О. Пучков. Київ: ІСЗЗІ КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 76 с.

34. Константинов В. Ю., Мінгазутдінов І. О., Капітоненко М. Г., Галака С. П., Кривонос Р. А. Безпека у глобальному світі. Міжнародні системи

та глобальний розвиток: підручник. Київ: «Київський університет», 2008. С. 389 – 468.

35. Конституція України станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

36. Коронавірус: статистика в цифрах. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography>.

37. Кривошеїн В. Зміст та співвідношення основних категорій сучасного безпекового середовища. Грані. Серія: Політологія. 2021. № 1. Т. 24. С. 5 – 12.

38. Лакішик Д. М. Нові виклики і загрози для міжнародної безпеки сучасної держави. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102. Ч. 1. С. 146 – 154.

39. Литвиненко Н. І., Литвиненко О. І. Сутність проблеми досягнення міжнародної безпеки та шляхи її вирішення. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. Вип. 50. С. 105 – 111.

40. Літвін Л. А. Моделі національної безпеки: досвід для України. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 2017. № 1 – 2. С. 107 – 110.

41. Малиновська О. Нові виклики національній та регіональній безпеці: тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція. Нова безпека. 2003. № 2. С. 53 – 62.

42. Мельниченко В. С., Асірян С. Р. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15450766602023.pdf>.

43. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. Київ: НІСД, 2013. 64 с.

44. Міжнародне право: навч. посібник. За ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 336 с.

45. Міжнародне право: Основні галузі: підручник. Київ: Либідь, 2004. 846 с.
46. Міжнародне право: Підручник. Заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ: КНТ, 2009. 752 с.
47. Мілославська О. М., Бернадський Б. В. Сутність і природа міжнародного конфлікту та політичний компроміс: історичний погляд. 2021. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2158>.
48. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. 2012. Вип. 24. С. 108 – 111.
49. Пенюкова А. Геополітичний виклик ісламського світу. Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 22 – 23 березня 2018 р. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 65 – 68.
50. Погорська І. І. Сучасні концептуальні підходи до міжнародної безпеки і розширення сфери стратегії. Наукові праці. Політологія. 2011. Вип. 166. Т. 178. С. 62 – 66.
51. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. За ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. 500 с.
52. Рацін А. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері безпекової політики. Геополітика України: історія і сучасність. 2016. Випуск 1 (16). С. 291 – 301.
53. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52774&pf35401=318990>.
54. Рудич В. М. Політологія: підручник. Київ: Либідь, 2006. 480 с.
55. Рудяков П. Загрози перехідного періоду та можливі відповіді на них. Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. 2001. Вип. 15. С. 16 – 25.
56. Сидоренко О. І. Сутність та ознаки тероризму. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 294 – 297.

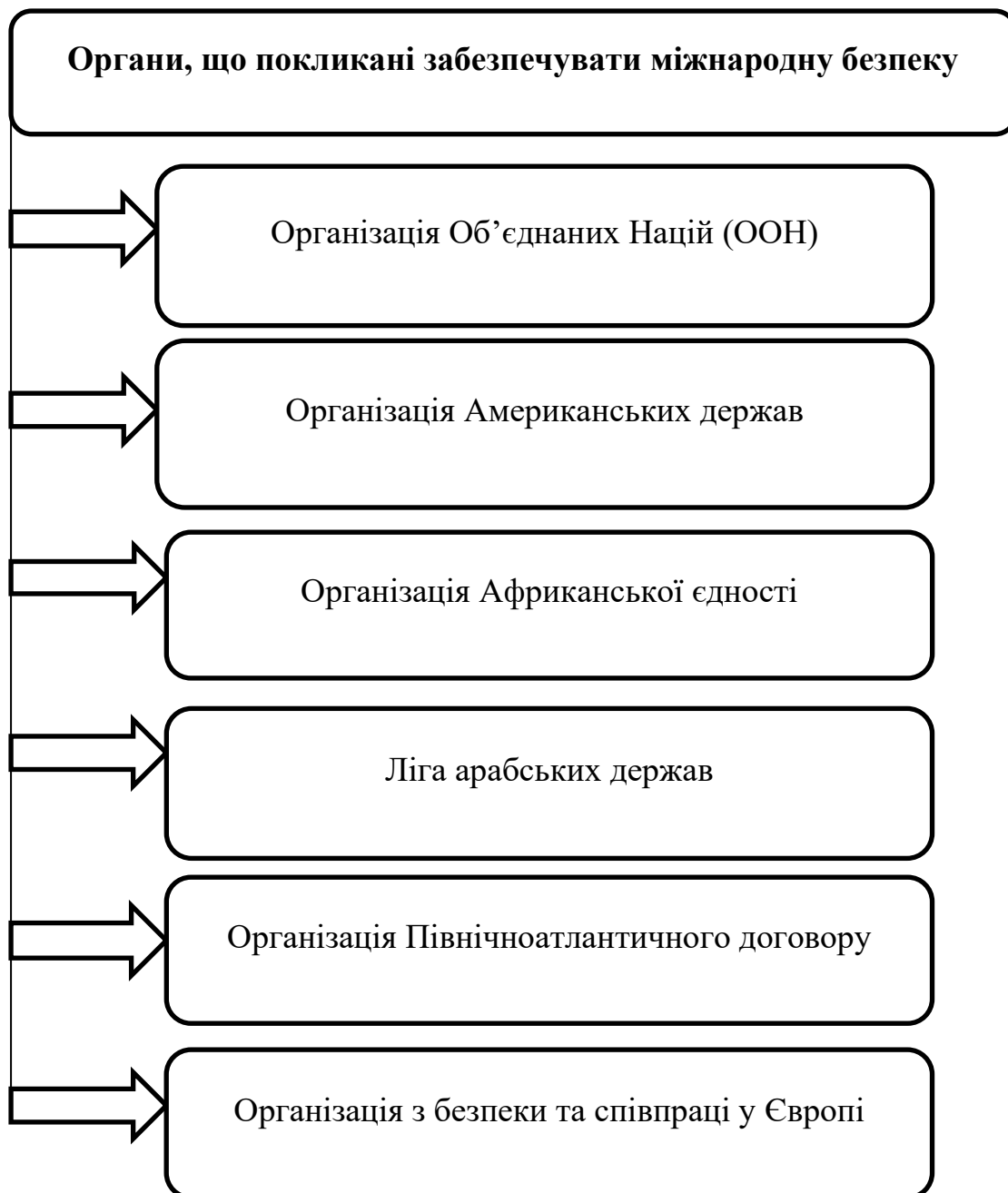
57. Скільки та від кого Україна отримала допомоги в 2023 році. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/dopomoga-ukraini-2023>.
58. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій. Навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. 226 с.
59. Статут ООН від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
60. Тимків Я. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. 2006. № 11 (31). С. 177 – 178.
61. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 224 с.
62. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2(12). С. 126 – 138.
63. Толстов С. В. Концепції міжнародної безпеки: методологічні підходи та понятійні принципи. Трансформація стратегічної стабільності та проблеми ядерної безпеки на початку ХХІ століття: збірник наукових праць. Київ, 2017. С. 41 – 67.
64. Толстов С. Десять кроків у ХХІ століття: міжнародна та національна безпека в уявленні сучасників. Політична думка. 2001. № 3. С. 93 – 101.
65. Требін М. П., Герасіна Л. М., Панфілов О. Ю. Теорія міжнародних відносин: підручник; за ред. М. П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2022. 472 с.
66. Указ Президента України №56/2022. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.

67. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 23 – 24 травня 2017 р.). Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
68. Храбан І.А. Концепції колективної та кооперативної безпеки. Політика і час. 2006. № 1. С. 24 – 43.
69. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 277 – 283.
70. Шевчук О. М. Covid-19 як загроза національній безпеці України. Юрид. наук. електрон. журн. Запоріз. нац. ун-т. 2021. № 1. С. 210 – 213.
71. Шеренговський Д. В. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини. 2011. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/92407c40-e3ab-4767-81cb-9472c3826534/content>.
72. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне: видавець О. М. Зень, 2009. 476 с.
73. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби. Політика і час. 2002. № 2. С. 34 – 42.
74. Betts R. K. The Concept of Deterrence in the Postwar Era. Security Studies. 1991. № 1. P. 25 – 36.
75. Carter A., Perry W., Steinbruner J. A new Concept of Cooperative Security. Brooking Occasional Papers. Washington, 1992. 65 p.
76. Kamiński M. A. Prawo bezpieczeństwa narodowego. Wiedza obronna. 2019. Vol. 268. № 3. S. 57 – 75.
77. Romm J.J. Defining National security: The Non–Military Aspects. New York: Council on Foreign Relations Press, 1993. 122 p.
78. Williams P. Transnational Criminal Organizations and International Security. Survival. 1994. № 1. S. 96 – 113.

ДОДАТКИ

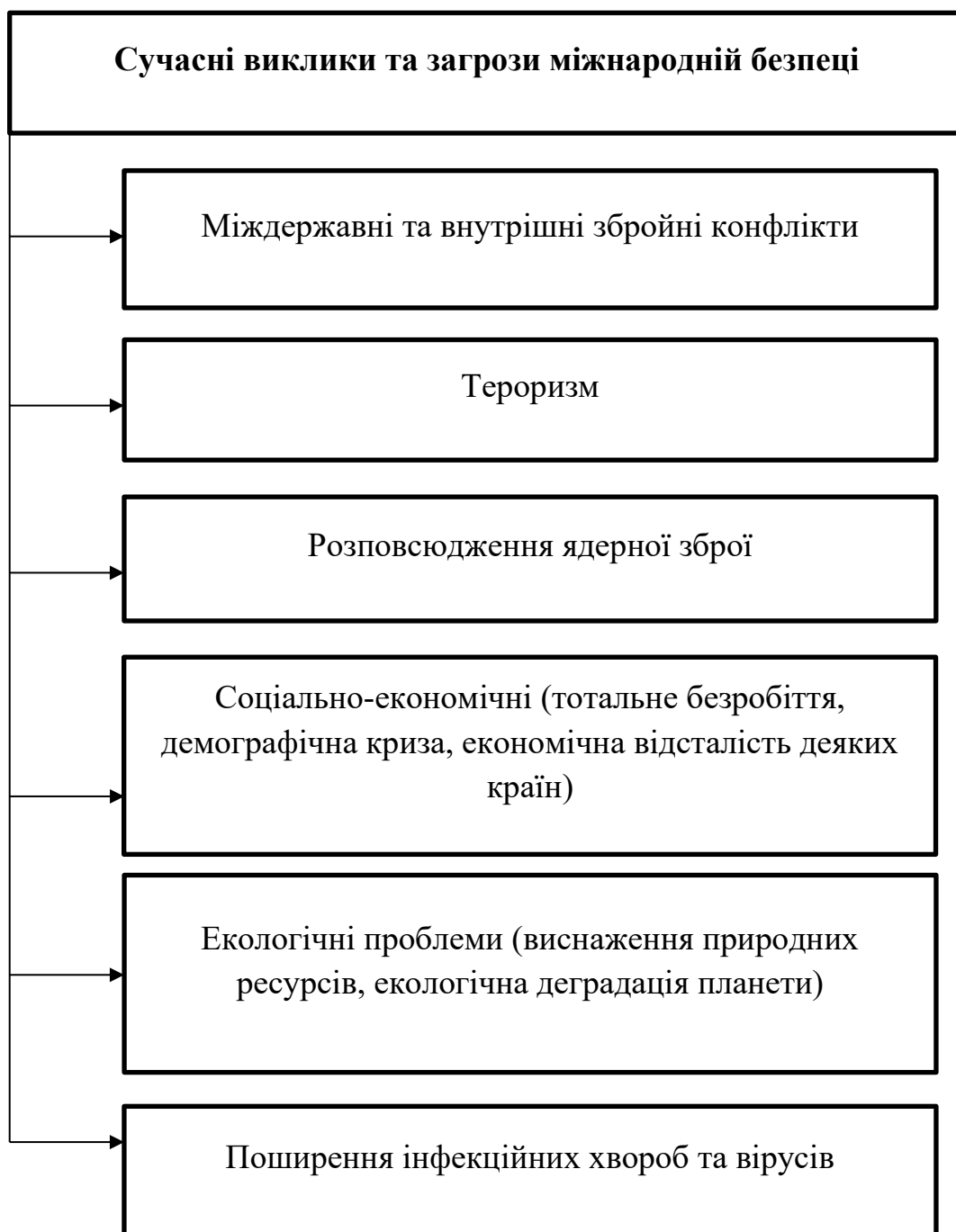
Додаток А

Органи, що забезпечують міжнародну безпеку

Додаток Б

Основні виклики та загрози міжнародній безпеці

Додаток В

Ознаки сучасного тероризму

Ознаки тероризму

- зростання кількості терористичних актів, їх цинічність та жорстокість виконання;
- масштабність наслідків акцій та значна кількість жертв;
- високий рівень фінансування терористичної діяльності;
- використання різними державами окремих терористичних угруповань для розширення сфер геополітичного впливу;
- участь міжнародних терористичних організацій у поширенні свого впливу на інші регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв та корисних копалин;
- професіоналізм терористів, що зростає з кожним випадком їх участі у різних конфліктах;
- активізація спроб заволодіти зброєю масового знищення;
 - зв'язок терористів із найманцями;
 - зростання технічної оснащеності найнебезпечніших терористичних угруповань;
 - налагодження стійких зв'язків між терористичними організаціями й транснаціональною організованою злочинністю;
- виникнення нових видів тероризму, зокрема інформаційного й віртуального (кібертероризму);
- зростання терористичних атак з терористами-смертниками – «самовбивчий тероризм»;
 - спроби лідерів окремих терористичних організацій надати своїй діяльності характеру національно-визвольної боротьби.

Додаток Г

Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки

Міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки